

ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ
ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

PANTEION UNIVERSITY SOCIAL AND POLITICAL SCIENCE

ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

«Η διαμόρφωση των αντιλήψεων για τον “Άλλον” στα πλαίσια κατασκευής της ελληνικής εθνικής ταυτότητας ως απόρροια ρατσιστικών συμπεριφορών: Η περίπτωση των μεταναστών ως μορφές ετερότητας στην ελληνική κοινωνία».

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΚΑΤΣΙΚΗ ΗΛΕΚΤΡΑ

Αθήνα, 2021

Τριμελής Επιτροπή

Παπαδοπούλου Δέσποινα , Καθηγήτρια Παντείου Πανεπιστημίου (Επιβλέπουσα)

Δημουλάς Κωνσταντίνος, Αναπληρωτής Καθηγητής Παντείου Πανεπιστημίου

Λελεδάκης Κανάκης , Επίκουρος Καθηγητής Παντείου Πανεπιστημίου

Copyright © Κατσίκη Ηλέκτρα

All rights reserved. Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας διπλωματικής εργασίας εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα. Ερωτήματα που αφορούν τη χρήση της διπλωματικής εργασίας για κερδοσκοπικό σκοπό θα πρέπει να απευθύνονται προς τον συγγραφέα.

Η έγκριση της διπλωματικής εργασίας από το Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών δεν δηλώνει αποδοχή των γνώμων του συγγραφέα.

*Σε όλους εκείνους
που νιώθουν ξένοι σε αυτόν εδώ τον
κόσμο.*

Πίνακας περιεχομένων

Περίληψη.....	6
Εισαγωγή.....	7

Πρώτο μέρος

Κεφάλαιο 1^ο:

1.1 «Η αναζήτηση της εθνικής ταυτότητας: θεωρητικές προσεγγίσεις».....	10
1.2 «Η ιστορική και αξιακή κατασκευή του εθνικού οικοδομήματος»	17
1.3 «Μορφές εκδήλωσης της εθνικής ταυτότητας μέσα από το τρίπτυχο “πατρίς- θρησκεία- οικογένεια».....	20

Κεφάλαιο 2^ο:

2.1 «Ο Άλλος ως αναλυτική κατηγορία».....	25
2.2 «Η ελληνική εθνική ταυτότητα και η σχέση με τον Άλλο: μετανάστες ως μορφές ετερότητας».....	27

Κεφάλαιο 3: «Ρατσισμός και ρατσιστικές συμπεριφορές: σύντομη ιστορική αναδρομή, παράγοντες, αιτίες και μορφές».....	31
---	----

Δεύτερο μέρος

Εισαγωγή.....	37
Μεθοδολογία.....	39

Κεφάλαιο 1 ^ο : «Η πατρίδα ως κομμάτι αυτοπροσδιορισμού της εθνικής ταυτότητας».....	41
--	----

Κεφάλαιο 2 ^ο : «Ο πολιτισμός και η παράδοση ως επινοήσεις».....	44
--	----

Κεφάλαιο 3 ^ο : «Η οικογένεια ως κάτι ιερό».....	47
--	----

Κεφάλαιο 4 ^ο : «Θρησκεία: Η δική μας και των άλλων».....	50
Κεφάλαιο 5 ^ο : «Εμείς και οι Άλλοι».....	54
Κεφάλαιο 6 ^ο : «Ο ρατσισμός ως ζήτημα αντίληψης».....	56
Συνοψίζοντας.....	58
Βιβλιογραφία.....	62
Παράρτημα.....	66

Περίληψη

Η παρούσα διπλωματική διατριβή διερευνά τις αντιλήψεις της ελληνικής κοινωνίας για τον «Άλλον» στη βάση σύνθεσης του τριπτύχου «πατρίς- θρησκεία- οικογένεια» στα πλαίσια κατασκευής της εθνικής ταυτότητας ως ενθάρρυνση των ρατσιστικών συμπεριφορών απέναντι σε μεταναστευτικούς πληθυσμούς. Η σχέση ανάμεσα στο έθνος και στον «Άλλο» προσδιορίζεται τόσο λόγω των χαρακτηριστικών εκείνων που βρίσκονται μέσα στο έθνος-κράτος όσο και από εκείνους που βρίσκονται εκτός αυτού. Οι μετανάστες ως μορφές ετερότητας μέσα στην ελληνική κοινωνία αποτέλεσαν το βασικό case study για τον προσδιορισμό της αρχικής υπόθεσης εργασίας.

Λέξεις κλειδιά: *έθνος, ελληνική εθνική ταυτότητα, «Άλλος» , ρατσισμός, «πατρίς – θρησκεία – οικογένεια»*

Abstract

This dissertation explores the perceptions of Greek society about the "Other" on the basis of the composition of the triptych "fatherland-religion-family" in the context of the construction of national identity to encourage racist attitudes towards immigrant populations. The relationship between the nation and the "Other" is determined both by the characteristics of those who are within the nation-state and by those who are outside it. Immigrants as forms of otherness in Greek society were the main case study for determining the original working hypothesis.

Key words: *nation, Greek national identity , “Otherness” , racism , “fatherland-religion-family”*

Εισαγωγή

Η διαμόρφωση των σύγχρονων κρατών, η συγκρότησή τους μέσα από το έθνος και η πίστη ότι «συνανήκουμε» στο ίδιο έθνος με βάση κάποια χαρακτηριστικά κατασκευάζουν μία κανονιστική αντίληψη περί ομοιογένειας και κοινής συλλογικής, τα οποία σχηματίζουν την εθνική ταυτότητα.

Στην ελληνική κοινωνία ο ρόλος του κράτους στην κατασκευή μιας εθνικιστικής ιδεολογίας είναι καθοριστικός. Η διαπλοκή κι άλλων παραγόντων όπως αυτών της Εκκλησίας – Ορθοδοξίας στην διαμόρφωση της «πατρίδας» ως της μητέρας του έθνους από τις απαρχές συγκρότησής του συνέβαλε καθοριστικά στο τι ονομάζουμε «ελληνικότητα» σήμερα και στο πώς αυτή ακριβώς η «ελληνικότητα» οριοθετεί την σχέση με τον «Άλλον».

Το ζήτημα της σχέσης της ελληνικής κοινωνίας με τον «Άλλον» τίθεται στον ελληνικό δημόσιο λόγο την δεκαετία του 1980 λόγω των αυξημένων μεταναστευτικών ρευμάτων. Μάλιστα η στάση της ελληνικής κοινωνίας απέναντι στους μετανάστες εκφράζεται μέσα από ρατσιστικές συμπεριφορές.

Αντικείμενο της παρούσας εργασίας αποτελεί η διερεύνηση της ελληνικής εθνικής ταυτότητας έτσι όπως αυτή έχει συσταθεί ιστορικά μέσα από το τρίπτυχο «πατρίς- θρησκεία- οικογένεια», η συσχέτισή της με την διαμόρφωση των αντιλήψεων για τον «Άλλον» και δη τον μετανάστη και το πώς αυτή η σχέση έχει ως αποτέλεσμα τη προαγωγή ρατσιστικών συμπεριφορών.

Η εργασία χωρίζεται σε δύο μέρη. Στο πρώτο κεφάλαιο γίνεται μία προσπάθεια καταγραφής της σημασίας του έθνους επισημαίνοντας τις πιο σημαντικές θεωρητικές προσεγγίσεις και εστιάζοντας στην συγκρότηση του ελληνικού έθνους ως προς την αξιακή και ιστορική του κατασκευή αλλά και της δομής της ελληνικής ταυτότητας μέσα από το τρίπτυχο «πατρίς- θρησκεία – οικογένεια».

Στο δεύτερο κεφάλαιο αναλύεται η έννοια «Άλλου», ως αναλυτική κατηγορία και πιο συγκεκριμένα το πώς οι μετανάστες ως μορφές ετερότητας κατανοούνται μέσα στον ελλαδικό εθνικό χώρο.

Τέλος στο τρίτο κεφάλαιο θα γίνει μία θεωρητική, συνοπτική αναφορά στον ρατσισμό ως προς την ιστορικότητά του, τις μορφές του, τις αιτίες και τους παράγοντες διαμόρφωσής του.

Στο δεύτερο μέρος θα γίνει η παρουσίαση της ποιοτικής έρευνας προκειμένου να διαψεύσουμε ή όχι την αρχική υπόθεση εργασία μας δηλαδή **το κατά πόσο η**

κατασκευή της ελληνικής εθνικής ταυτότητας αποτελεί βασικό κριτήριο για τη διαμόρφωση των αντιλήψεων του «Άλλου» και μάλιστα κατά πόσο προάγει την ενθάρρυνση ρατσιστικών συμπεριφορών απέναντι σε μεταναστευτικούς πληθυσμούς.

Χωρίζουμε το δεύτερο μέρος σε κεφάλαια ανάλογα με τις αναλυτικές κατηγορίες που έχουμε κατασκευάσει και οι οποίες απορρέουν κατά βάση σύμφωνα με τα ερευνητικά μας ερωτήματα και τον οδηγό συνέντευξης.

Τέλος παραθέτουμε την παρουσίαση των αποτελεσμάτων και συνοψίζουμε.

Καθ' όλη τη διάρκεια της έρευνας έγινε προσπάθεια να κινηθούμε ως «αγνωστικιστές» μη παρασυρόμενοι από την περιρρέουσα βιβλιογραφία. Σαφώς και λόγω περιορισμένου δείγματος, τα αποτελέσματα που θα παρουσιαστούν δε μπορούν να αποτελέσουν γενίκευση για όλη την ελληνική επικράτεια αλλά θεωρήσαμε ότι η ανάδειξη του θέματος μπορεί να αποτελέσει μία αρχή για το άνοιγμα μίας επιστημονική συζήτησης γύρω από το ζήτημα με απώτερο στόχο την εύρεση των βαθύτερων ριζών της περιπλοκότητας της ελληνικότητας και της αποτελεσματικότερης ανάπτυξης πολιτικών οι οποίες έχουν να κάνουν με ζητήματα διαφορετικότητας.

Πρώτο μέρος

Κεφάλαιο 1

1.1 «Η αναζήτηση της εθνικής ταυτότητας: Θεωρητικές προσεγγίσεις»

Για να φτάσει κανείς στην ανάλυση της «εθνικής ταυτότητας» θα πρέπει αρχικά να μιλήσει για τις ταυτότητες ως αναπόσπαστο μέρος της κοινωνικοποίησης του ατόμου. Το «ποιος είμαι» είναι ένα ερώτημα που ταλανίζει και θα ταλανίζει το άτομο καθ' όλη τη διάρκεια της ζωής του. Είναι ένα ερώτημα το οποίο επαναπροσδιορίζει τον εαυτό μας και την σχέση του με τους άλλους και το οποίο σχετίζεται με το εκάστοτε κοινωνικό μόρφωμα.

Η ταυτότητα σύμφωνα με τον Eric Erikson δεν είναι στατική αλλά δυναμική. Πιο συγκεκριμένα, η ταυτότητα αποτελεί μέρος του ασυνειδήτου αλλά και μία ανθεκτική στο χρόνο αίσθηση του εαυτού. Όσο τραυματικές ή όχι εμπειρίες μπορεί να βιώσει το άτομο στη ζωή του αυτό δε σημαίνει ότι νιώθει πως είναι κάποιος άλλος. Παρόλο που οι σχέσεις με το περιβάλλον αλλάζουν, υπάρχουν μερικά χαρακτηριστικά της ταυτότητας που παραμένουν αναλλοίωτα. (Δαμανάκης Μ., 2007)

Εξετάζοντας κανείς την πληθώρα των ερευνών γύρω από το θέμα των ταυτοτήτων μπορεί κανείς να διακρίνει την κατηγοριοποίηση που κάνουν οι Turner και Tajfel (Hogg, 2010) στην θεώρησή τους για την θεωρία της κοινωνικής ταυτότητας. Αυτή μελετά τα διαφορετικά επίπεδα κατηγοριακής υπαγωγής (εθνικό ή υπερεθνικό) και τις επιπτώσεις τους τόσο στην αυτό-εικόνα του ατόμου όσο και στις διομαδικές σχέσεις. Έτσι η διαμόρφωση της κοινωνικής ταυτότητας συμβαίνει κατά την αλληλεπίδραση μεταξύ της εντύπωσης που προβάλλεται από τους άλλους και της άποψης που προτείνεται από το ίδιο το υποκείμενο.

Σε αυτά τα πλαίσια μπορούμε να κάνουμε λόγο για την συλλογική ταυτότητα η οποία αναφέρεται στο σύνολο των πολιτισμικών στοιχείων πάνω στα οποία στηρίζεται η αίσθηση του «ανήκειν» σε μια ομάδα ή κοινότητα και εμπεριέχει ένα σύστημα αξιών το οποίο διασφαλίζει την ενότητα της ομάδας, ανεξαρτήτως εάν αυτή η κοινότητα είναι πραγματική ή κατασκευασμένη. (Δαμανάκης Μ., 2007)

Μια μορφή συλλογικής ταυτότητας θα μπορούσαμε να πούμε ότι είναι το έθνος. (Χατζόπουλος Μ., 2002) Για τους περισσότερους το έθνος σήμερα είναι κάτι το αυτονόητο. Όπως μάλιστα έλεγε ο Gellner «σήμερα κάποιος έχει ένα έθνος ακριβώς όπως έχει ένα πόδι ή ένα χέρι». Εκείνος δύσκολα μπορεί να φανταστεί ένα άνθρωπο χωρίς γένος. Αυτή η τόσο αυτονόητη παραδοχή αποτελεί αμφισβητήσιμη λόγω του ότι στην περίπτωση που κάποιος μελετήσει συστηματικά την έννοια του έθνους θα

διαπιστώσει πως πρόκειται για ένα κοινωνικό φαινόμενο που έχει συγκεκριμένες διαδικασίες σχηματισμού και ανάπτυξης , οι οποίες είναι άρρηκτα συνδεδεμένες με συγκεκριμένες ιστορικές , κοινωνικές και οικονομικές συγκυρίες.

Για τον Gellner δύο άνθρωποι ανήκουν στο ίδιο έθνος εάν και μόνο εάν μοιράζονται τον ίδιο πολιτισμό , όπου πολιτισμός σημαίνει ένα σύστημα ιδεών, συμβόλων, συνειρμών και τρόπων συμπεριφοράς και επικοινωνίας. Επίσης, μπορεί να ανήκουν στο ίδιο έθνος εάν και μόνο εάν αναγνωρίζουν ο ένας τον άλλον ως μέλος του ίδιου έθνους. Με άλλα λόγια τα έθνη είναι κατασκευάσματα ανθρώπινων πεποιθήσεων , δεσμών και μορφών αλληλεγγύης. (Gellner, 1992)

Σύμφωνα με αυτήν την παραδοχή , η κατασκευή της εθνικής ταυτότητας απευθείας αποκλείει και διαφοροποιεί τα μη προνομιούχα μέλη , εκείνα που είναι «εκτός» ,τα οποία δεν διαθέτουν τα ίδια πολιτισμικά χαρακτηριστικά σε σχέση με τους «Σημαντικούς Άλλους» οι οποίοι έχουν νοηματοδοτήσει το έθνος τους με τα δικά τους σύμβολα. (Triadafyllidou A, 2001)

Επομένως, χαρακτηριστικό της μελέτης και ανάγνωσης της έννοιας του έθνους είναι η ρευστότητα διότι αλλιώς την αντιλαμβάνονταν οι προ-καπιταλιστικές κοινωνίες και αλλιώς την αντιλαμβάνονται οι (μετά)-νεωτερικές. Γι αυτόν τον λόγο παρατηρείται απουσία μιας συγκεκριμένης θεωρίας για τον όρο αφού οι «κανονικότητες» που μας δίδονται προκειμένου να γενικεύσουμε ποικίλλουν και ανακατασκευάζονται ανάλογα τον χρόνο και τον χώρο.

Σύμφωνα με τον Smith έθνος ονομάζεται ένα σύνολο από ανθρώπους το οποίο είναι ονομασμένο και οι οποίοι μοιράζονται ένα κοινό έδαφος , κοινούς μύθους και ιστορικές μνήμες , έναν πολιτισμό, μία κοινή οικονομία και κοινά δικαιώματα και υποχρεώσεις για όλα τα μέλη.¹ Παράλληλα, στο άρθρο του «When is a Nation?» ο Smith μιλά για τον ορισμό του έθνους λέγοντας ότι είναι: « μία ονομασμένη κοινότητα με ιστορική περιοχή, μοιραζόμενη κοινούς μύθους και αναμνήσεις , ένα κοινό πολιτισμό και κοινούς νόμους και έθιμα.² Μάλιστα κάνει λόγο για τις θρησκευτικές παραδόσεις λέγοντας πως η θρησκεία και η ενότητα πολλές φορές απορρέουν από παρόμοια πολιτισμικά κριτήρια κατηγοριοποίησης και έτσι αρκετές φορές καλύπτονται ή αλληλοενισχύονται. Μπορεί κανείς να καταλάβει ότι οι αλλαγές

¹ 'a named human population sharing an historic territory, common myths and historical memories, a mass, public culture, a common economy and common legal rights and duties for all members'

² 'a named community possessing an historic territory, shared myths and memories, a common public culture and common laws and customs'

στον ορισμό επέρχονται λόγω της ανάπτυξης του καπιταλιστικού συστήματος και άρα ο μαζικός χαρακτήρας ενός κοινού πολιτισμού έχει περιοριστεί, η κοινή οικονομία την οποία συναντούσε κανείς στις προβιομηχανικές κοινωνίες έχει αντικατασταθεί με την αγορά και τα κοινά δικαιώματα και υποχρεώσεις έχουν αντικατασταθεί με κοινούς νόμους και αγαθά. (Smith, 1991)

Έτσι, το έθνος δεν εμφανίζεται εν κενό αλλά προσδιορίζεται και επαναπροσδιορίζεται κάθε φορά σε σχέση με τις κοινωνικές ομάδες οι οποίες εμπερικλείονται μέσα σε αυτό. Η κοινωνική αυτή ομάδα ή εθνοτική όπως την αποκαλεί ο Smith είναι ένα είδος πολιτισμικής κοινότητας που εξαίρει το ρόλο των μύθων καταγωγής και τις ιστορικές μνήμες και καθίσταται αναγνωρίσιμη βάση μιας ή περισσότερων πολιτισμικών διαφορών όπως η θρησκεία, τα έθιμα, η γλώσσα και οι θεσμοί. Αυτή η εθνοτική ομάδα αποτελεί σημείο αναφοράς για την εθνική ταυτότητα και μάλιστα είναι παράγωγο της εθνικιστικής ιδεολογίας.

Μπορεί κανείς να συνοψίσει τα κύρια γνωρίσματα της εθνικής ταυτότητας ως εξής:

- Κοινό όνομα
- Μύθος κοινής καταγωγής
- Κοινές ιστορικές μνήμες
- Ένα ή περισσότερα διαφοροποιητικά στοιχεία της κοινής κουλτούρας
- Πρόσδεση σε μια συγκεκριμένη «πατρίδα»
- Αίσθηση αλληλεγγύης που συνδέει σημαντικές μερίδες του πληθυσμού

Όσο περισσότερο ο πληθυσμός μοιράζεται αυτές τις παραδοχές τόσο περισσότερο είναι πιο κοντά στον ιδεατό τύπο της έννοιας του έθνους.³ Όμως στην προσπάθειά τους οι εθνοτικές κοινότητες να διαφυλάξουν τα παραπάνω χαρακτηριστικά έκαναν έναν διαχωρισμό με βάση τη φυλή. Υποστήριζαν δηλαδή μία ιεράρχηση στα βιολογικά χαρακτηριστικά και στην ανωτερότητα της μίας ομάδας από την άλλη. Αυτή η διαφοροποίηση είναι το έναυσμα των εθνικιστικών και μετ' έπειτα ρατσιστικών ιδεολογιών. Μάλιστα ας μην ξεχνάμε πως το κύριο αίτημα του εθνικισμού είναι η δημιουργία ενός έθνους κράτους.

Τα παραπάνω χαρακτηριστικά σκιαγραφούν το δυτικό εθνοτικό μοντέλο έτσι όπως αναπτύχθηκε μέσα στον χρόνο και στο χώρο. Το νεωτερικό έθνος ονομάζεται «έθνος του πολίτη», έχει καταβολές από την περίοδο του Διαφωτισμού και διαχωρίζεται από αυτό της Ανατολής. Σύμφωνα με τον Smith τα έθνη θα πρέπει να διαθέτουν σαφώς

³ ethnic community or *ethnie*

συγκεκριμένη εδαφική επικράτεια , με άλλα λόγια λαός και έδαφος πρέπει να ανήκουν ο ένας στο άλλο. Η ιστορική γη αποτελεί το θησαυροφυλάκιο των ιστορικών μνημών και συνειρμών , αποτελεί την πατρίδα μέσα στην οποία μόνο τα συνειδητοποιημένα μέλη του έθνους μπορούν να αντιληφθούν και να μυηθούν τα βαθιά νοήματα που κρύβει. Καθορίζοντας έτσι ποια είναι τα μέλη , τα όρια και οι πόροι του έθνους, η εθνική ταυτότητα παρέχει την ορθολογική θεμελίωση των ιδεών της εθνικής αυτάρκειας. (Smith, 1991)

Τα έθνη κράτη έτσι όπως τα γνωρίζουμε από την Γαλλική Επανάσταση απαιτούν μοναδικές ταυτότητες. Κανείς δεν μπορεί να είναι ταυτόχρονα Γάλλος και Έλληνας , Γερμανός και Σουηδός αλλά το άτομο χρειάζεται μία και μοναδική ταυτότητα. Το κράτος για να μπορέσει να διοικήσει αποτελεσματικά χρειάζεται την ομοιογένεια. (Geller, 1993) Με αυτόν τον τρόπο η επικράτηση μίας ενιαίας εθνικής ταυτότητας οδηγεί από την μία πλευρά στον τονισμό της διαφορετικότητας αυτών που αποτυγχάνουν να επιβάλουν τη δική τους ως κυρίαρχη και από την άλλη παραπέμπει σε θεσμικές ή άτυπες διακρίσεις ανάμεσα στους πληθυσμούς. (Αγγελόπουλος Γ., 2002) Έτσι, οι ξένοι δεν έχουν λόγο ύπαρξης σε αυτήν την εδαφική περιφέρεια σύμφωνα με το δυτικό εθνικό μοντέλο παρά μόνο έπειτα από το πέρασμα αρκετών χρόνων αφού αποβάλλουν τις δικές τους ιστορικές κουλτούρες.

Ο Aderson με τον όρο «φαντασιακές κοινότητες» θέλει να τονίσει ότι το έθνος έτσι όπως έχει εμφανιστεί στη νεωτερικότητα δεν είναι προϊόν φυσικής τάξεως αλλά προϊόν της βούλησης του ανθρώπου –της ελίτ και των μαζών- οι οποίες φαντάστηκαν , επινόησαν το έθνος όπως εμείς το γνωρίζουμε. Σύμφωνα με τον ίδιο: «το έθνος αποτελεί μία κοινότητα σε φαντασιακό επίπεδο επειδή κανένα μέλος, ακόμα και του μικρότερου έθνους, δε θα γνωρίσει ποτέ τα περισσότερα από τα υπόλοιπα μέλη , δε θα συναντήσει ούτε καν θα ακούσει γι'αυτά , όμως ο καθένας έχει την αίσθηση του «συνανήκειν». Ο Ρενάν αναφέρθηκε σε αυτή τη φαντασιακή λειτουργία όταν έγραψε ότι: «Η πεμπτουσία του έθνους βρίσκεται στο ότι τα μέλη του έχουν πολλά κοινά καθώς και στο ότι έχουν ξεχάσει πολλά». (Aderson B., 1997)

Κατά αυτόν τον τρόπο το έθνος λαμβάνεται υπόψη ως μια φαντασιακή κατάσταση η οποία είναι οριοθετημένη, κυρίαρχη και οργανωμένη σε κοινότητα. Το έθνος ως κυρίαρχη φαντασιακή κοινότητα γεννήθηκε μέσα σε μία εποχή αμφισβήτησης της παπικής εκκλησίας και έπειτα άρχισε να νοείται ως μία βαθιά οριζόντια συντροφική σχέση. (Aderson B., 1997)

Από την άλλη όχθη ο Hobsbawh επισημαίνει ότι το έθνος δεν θα πρέπει να θεωρείται ως μια πρωταρχική ή αμετάβλητη κοινωνική οντότητα , από τη στιγμή που ανήκει σε μία αποκλειστικά ιδιαίτερη και ιστορική πρόσφατη περίοδο. Αναφέρει τον όρο «επινόηση της παράδοσης» και με αυτή τη φράση επισημαίνει ότι: «Το παρελθόν αποτελεί βασικό συστατικό , ίσως το βασικότερο των εθνικιστικών ιδεολογιών. Κι όταν δεν υπάρχει το κατάλληλο παρελθόν, μπορεί κάλλιστα να επινοείται. Μάλιστα, από την ίδια την φύση των πραγμάτων , δεν υπάρχει συνήθως κανένα συνολικά κατάλληλο παρελθόν , επειδή το φαινόμενο στο οποίο αναφέρονται αυτές οι ιδεολογίες δεν είναι αρχαίο ή διαχρονικό , αλλά μια ιστορική καινοτομία». (Hobsbawh, 1998) Άρα θα έλεγε κανείς ότι το έθνος «κατασκευάζεται» ή «επινοείται» από την παράδοση μέσα από τη δημιουργία ενός σύγχρονου εδαφικού κράτους το οποίο χρησιμοποιεί παλιά υλικά για την κατασκευή νεωτερικών παραδόσεων για αυτονόητους σκοπούς. (Στρατουδάκη Χ, 2010) Η εφεύρεση της παράδοσης είναι ένας από τους όρους ύπαρξης κάθε έθνους , αποτελεί μία κοινωνική πραγματικότητα η οποία είναι εγγεγραμμένη ανάμεσα στον χώρο και τον χρόνο. (Schnapper D, 2000)

Έτσι, θα λέγαμε ότι το έθνος είναι μια ιδιαίτερη μορφή πολιτικής μονάδας η οποία σύμφωνα με τη Schnapper ορίζεται από: «την κυριαρχία που του ασκείται το εσωτερικό , για να ενσωματώσει τους πληθυσμούς που περιλαμβάνει και, στο εξωτερικό , για να επιβιβασθεί ως ιστορικό υποκείμενο μέσα στη παγκόσμια τάξη θεμελιωμένη πάνω στην ύπαρξη και τις σχέσεις μεταξύ εθνών-πολιτικών μονάδων. Αλλά η ιδιαιτερότητα του είναι ότι ενσωματώνει πληθυσμούς σε μια κοινωνία πολιτών , της οποίας η ύπαρξη νομιμοποιεί την εσωτερική και εξωτερική δράση του Κράτους». (Schnapper D, 2000)

Το πολιτικό έθνος πρέπει να διακριθεί από τις εθνικές ομάδες οι οποίες δεν είναι οργανωμένες πολιτικά και μπορούν να ορισθούν ως πολιτισμικά έθνη τα οποία είναι κληρονόμοι μια ιστορικής και πολιτισμικής κοινότητας και μοιράζονται τη θέληση να τη διατηρήσουν.

Εάν συνδυαστεί η έννοια του πολιτικού έθνους κράτους , το οποίο ζητά και πολλές φορές επιβάλλει την κυριαρχία του μέσω της νομιμοποίησης της εξουσίας και αυτή του πολιτισμικού έθνους , από την οποία απορρέει η ανάγκη μιας ομάδας ατόμων να ανήκουν στην ίδια καταγωγή τότε παρατηρούμε την ανάδειξη εθνικιστικών

ιδεολογιών και άρα εκείνοι που δεν καταφέρουν να ενσωματωθούν μέσα στο έθνος αποκλείονται.

Έτσι , η ανάδειξη του κράτους ως μηχανισμού νομιμοποιημένης εξουσίας συμβάλει στην διαιώνιση της εθνικής κοινότητας μέσα από τη δημιουργία ενός κοινού νομικού πλαισίου για εκείνους που βρίσκονται εντός της επικράτειας , ορίζοντας τις καθημερινές σχέσεις των ατόμων διαμέσω της επιβολής διάφορων κανόνων δικαίου και διαμορφώνοντας συλλογικές ταυτότητες.

Σύμφωνα με την Βεντούρα: «η εθνικιστική ιδεολογία παίζει καθοριστικό ρόλο στη συγκρότηση του έθνους , προσδίδει ένα πολιτικό σχέδιο σε ορισμένα συλλογικά σώματα κατά τη νεώτερη εποχή θέτοντας ως στόχο την επίτευξη ή επέκταση μιας εδαφικής και πολιτικής υπόστασης , τη δημιουργία ενός κράτους ή την ενίσχυσή του , την απόκτηση δύναμης στο διεθνή χώρο και την εγκαθίδρυση ενός ιδιόμορφου συστήματος κανόνων και αξιών στο εσωτερικό». (Λ., Βεντούρα, 1994)

Με βάση τις παραπάνω αναφορές θα λέγαμε ότι η ταυτότητα και μάλιστα αυτή που δημιουργείται στα πλαίσια του έθνους κράτους είναι καταρχάς πολιτική. Το «ανήκειν» σε ένα έθνος και η γέννηση εθνικών συναισθημάτων είναι αποτέλεσμα της εσωτερίκευσης ενός συνόλου πολιτισμικών προτύπων και ιδιαίτερων αξιών , τα οποία ορίζουν την προσωπική ταυτότητα και τη συνδέουν άμεσα με μια συλλογική ταυτότητα. Έτσι, το άτομο από εκείνη τη στιγμή βρίσκει το έθνος μέσα του. (Schnapper D, 2000)

Μέσα από τη σύνδεση του έθνους με το δίκαιο της ιθαγένειας καθορίζεται σε σημαντικό βαθμό η αντιμετώπιση των ξένων πληθυσμών που ζουν μέσα σε αυτό. Πιο συγκεκριμένα, το κράτος ελέγχοντας την πρόσβαση στην ιθαγένεια ορίζει νομικά τον εθνικό πληθυσμό και τον ξένο και επηρεάζει τις σχέσεις τους. Σύμφωνα πάλι με την Βεντούρα: «ενδυναμώνει τη μοναδικότητα και την ενότητα κάθε συλλογικού σώματος που αυτοπροσδιορίζεται ως έθνος προωθώντας την πολιτισμική ομοιογενοποίησή του , επιβεβαιώνοντας την ιδιαιτερότητά του μέσω της επίκλησης ενός κοινού παρελθόντος και μιας κοινής βούλησης και καλλιεργεί το αίσθημα του ατόμου ότι ανήκει σε ένα σύνολο». (Λ., Βεντούρα, 1994)

Για παράδειγμα, έρευνες στη Γαλλία έδειξαν πως με την ψήφο του κάποιος δείχνει ότι ανήκει σε μία εθνική πολιτική κοινότητα. Αυτό που διαφοροποιεί τον πολίτη από τον ξένο είναι το δικαίωμα ψήφου , περισσότερο από το δικαίωμα του εκλέγεσθαι. (Schnapper D, 2000)

Απόρροια αυτών είναι ο διαχωρισμός του «εμείς» από τον «Άλλον» μέσα από τη δημιουργία εθνικών στερεοτύπων και της υποτίμησης των χαρακτηριστικών , των ηθικών αξιών και των αρχών «άλλων» ομάδων ,τα οποία πολλές φορές γίνονται αφοριστικά έως και επικίνδυνα. Έτσι και σύμφωνα με τον Μηλιό «Το έθνος αποτελεί την ιστορικά διαμορφωμένη ειδικά καπιταλιστική ενότητα ανάμεσα στις ανταγωνιστικές τάξεις ενός κοινωνικού σχηματισμού, η οποία τείνει να ενοποιήσει το «εσωτερικό» ,δηλαδή το εθνικό και να το διαχωρίσει από το εξωτερικό , δηλαδή το «μη εθνικό». (Μηλιός, 1988)

1.2 «Η ιστορική και αξιακή κατασκευή του εθνικού οικοδομήματος»

Η ανάπτυξη του εθνικού οικοδομήματος στην Ελλάδα συνδέεται άρρηκτα με την δόμηση του ελληνικού κράτους έπειτα από τους αγώνες ανεξαρτησίας. Μάλιστα ο ρόλος του κράτους θα διαδραματίσει καθοριστικό ρόλο στη διαμόρφωση της εθνικιστικής ιδεολογίας.

Τα στοιχεία καταγωγής και γέννησης του ελληνικού κράτους θα έλεγε κανείς ότι είναι η επίδραση του ευρωπαϊκού διαφωτισμού , της γαλλικής επανάστασης , των κατάλληλων οικονομικών συνθηκών και η αναζήτηση της νομιμοποιητικής βάσης προς τα έξω. Οι φορείς δημιουργίας του, δηλαδή οι Μεγάλες Δυνάμεις της εποχής , επεδίωξαν να εδραιώσουν μία κεντρική εξουσία , να κατοχυρώσουν κάποιες από τις ατομικές ελευθερίες και να περιορίσουν την τοπική αυθαιρεσία. (Βερέμης, 1997)

Με την ίδρυση του ελληνικού κράτους το 1830 η ελληνική συνείδηση και η συσπείρωση του έθνους φαίνεται να ήταν ισχυρή αλλά το περιεχόμενο της εθνικής ταυτότητας φαίνεται να είναι ασαφές. Το πρόβλημα στην Ελλάδα τον 19^ο αιώνα ήταν ο συγκερασμός της Ευρώπης με την αξία του ελληνικού πολιτισμού και της βυζαντινής παράδοσης την οποία δεν εκτιμούσε καθόλου. Βασικός στόχος ήταν η αποτίναξη της ονοματοθεσίας του Ρωμιού και της αντικατάστασής της με αυτή του Έλληνα. Αυτό έθεσε τα θεμέλια να ορισθούν τα βασικά σημεία αναφοράς που συνθέτουν τους άξονες της εθνικής αυτοσυνειδησίας, δηλαδή να ορισθεί με σαφήνεια ποιος είναι Έλληνας και ποιος όχι. (Τσαούσης, 1983)

Όμως η σταδιακή εμπέδωση της εθνικής συνείδησης των Ελλήνων η οποία θα εξασφάλιζε την εσωτερική ενότητα και την ενσωμάτωση των μαζών στον εθνικό χώρο προϋπέθετε την γεφύρωση του χάσματος μεταξύ των λόγιων διαφωτιστών οι οποίοι επιθυμούσαν το νέο κράτος να ανταποκρίνεται στα νέα δυτικά πρότυπα και του λαού οι οποίοι επιζητούσαν δικαιοσύνη. (Βερέμης, 1997)

Μετά την δολοφονία του Καποδίστρια και την ανάδυση της συντηρητικής κυβέρνησης του Όθωνα , η ελληνική εθνική ταυτότητα διαμορφώνεται μέσα από την αναβίωση ενός λαϊκού θρησκευτικού και πολιτισμικού ήθους δημιουργώντας στην ελληνική κοινωνία ένα σύνδρομο ανωτερότητας-κατωτερότητας και μια εικόνα του ελληνικού εθνικισμού η οποία οραματιζόταν από την μία τον εξευρωπαϊσμό της κοινωνίας και από την άλλη στόχευε στην ανάκτηση των παλαιών ελληνικών βυζαντινών εδαφών , το οποίο έμεινε στην ιστορία ως «Μεγάλη Ιδέα».

Ταυτόχρονα αποτελούσε επιτακτική ανάγκη το κράτος να θεσπίσει έναν ενιαίο εθνικό κώδικα επικοινωνίας που θα του επέτρεπε να διαδώσει την ιδεολογία των εθνικών αξιών. Έτσι διαφορετικές ομάδες οι οποίες αποτελούσαν τους υπηκόους ελλαδικού κράτους ενώθηκαν κάτω από το χώρο του εθνικού σχολείου. Το εκπαιδευτικό σύστημα του νέου κράτους βασίστηκε στα γαλλικά και γερμανικά πρότυπα και δημιουργήθηκε η πρώτη παιδαγωγική ακαδημία στο Ναύπλιο το 1834 προκειμένου να καταρτιστούν δάσκαλοι. (Σιγανού, 2016) Το δεύτερο μεγάλο επίτευγμα του ελληνικού κράτους ήταν η ίδρυση του Πανεπιστημίου Αθηνών το 1837 του οποίου βασικό μέλημα ήταν να μεταδώσει τον ελληνισμό προς την Ανατολή αλλά και να εκπαιδεύσει στελέχη τα οποία ήταν απαραίτητα στον κρατικό μηχανισμό. (Κιτρομιλίδης, 2009)

Μετά την μικρασιατική καταστροφή το 1922 , και της εισόδου σε μια νέα περίοδο σοβαρών πολιτικών αναταραχών το κράτος στρατηγικά προσπάθησε να ταυτιστεί με το έθνος και αυτή η ενοποιητική λειτουργία επιτεύχθηκε εσωτερικά μέσω της εκπαίδευσης, της οργάνωσης της διοίκησης , της στρατιωτικής θητείας και με άλλους μηχανισμούς οι οποίοι στόχευαν στη χειραγώγηση της παραδοσιακής κοινωνίας με το πρόσχημα της συγκρότησης ενός εθνικού κέντρου. (Κιτρομιλίδης, 2009)

Σύμφωνα με τον Δαμανάκη: « είναι γνωστό ότι ιδιαίτερα μετά την μικρασιατική καταστροφή , την ανταλλαγή πληθυσμών και τη συρρίκνωση του ελληνισμού της διασποράς καλλιεργήθηκε στην Ελλάδα η αντίληψη της πολιτισμικής ομοιογένειας τόσο έντονα , ώστε και ο δίγλωσσος ή τρίγλωσσος από τον Πόντο , ο «Βορειοηπειρώτης», και ο Ελληνοαμερικάνος προσκρούουν στην υπάρχουσα πολιτισμική δυσκαμψία και αποτελούν παραφωνία , ενώ θα έπρεπε να θεωρούνται ως φυσιολογικοί εκφραστές της πολιτισμικής πολυμορφίας που χαρακτηρίζει το σύγχρονο ελληνισμό , ο οποίος δεν περιορίζεται στα ελληνικά σύνορα». (Χαλκιά, 2007)

Η περίοδος αυτή ονομάζεται ρομαντικός εθνικισμός και η οποία φαίνεται να τοποθετείται απέναντι στους «άλλους» με αμυντική στάση. Ο προσδιορισμός της εθνικής ταυτότητας έπεται από την Τουρκοκρατία αλλά και την νεότερη Ελλάδα ορίζεται ως προς την αναφορά της προς τους άλλους , δηλαδή αμυντικά, όταν οι άλλοι αποτελούν τη δυναμική περιβάλλουσα πραγματικότητα μέσα στην οποία ο ελληνισμός προσπαθεί να διατηρήσει την αυτοτέλειά του κινούμενος ταυτόχρονα απομονωτικά και εθνοκεντρικά. (Τσαούσης, 1983)

Η ιστορία του σύγχρονου ελληνισμού θα μπορούσε να ειπωθεί ως μια διαδικασία αποσύνδεσης της πολιτικής από την πολιτισμική ταυτότητα. Από τη μία πλευρά, λοιπόν, το ελληνικό έθνος είναι γεωγραφικά εκτεταμένο λόγω του εξω-ελλαδικού του χαρακτήρα κάτι που ο Βενιζέλος προσπάθησε να διαφυλάξει διατηρώντας καλές διπλωματικές σχέσεις και ταυτόχρονα αποτελεί εδαφικά περιορισμένο και προσπαθεί να ομογενοποιηθεί ως εθνικό κράτος μέσα σε ένα σταθερό χώρο εξουσίας όπου η πηγή της εξουσίας θα είναι ο λαός. Αυτός σταδιακά προσπαθεί να προσδιορίσει την ταυτότητά του με την συμμετοχή του στους μηχανισμούς του κράτους αλλά και με την απόλαυση των παροχών και των προνομίων που του παρέχονται από τους ίδιους τους μηχανισμούς. (Τσαούσης, 1983)

1.3 «Μορφές εκδήλωσης της εθνικής ταυτότητας μέσα από το τρίπτυχο: πατρίς-θρησκεία-οικογένεια»

Η κατασκευή, διαμόρφωση και αναπαράσταση της ελληνικής εθνικής ταυτότητας έχει άμεση συσχέτιση με την συγκρότηση του ελληνικού έθνους όπως αναλύθηκε στην προηγούμενη ενότητα. Αρχικά παρατηρείται ότι πρόκειται για μία πολυσύνθετη και εξελικτική ταυτότητα η οποία αποτελείται από βαθιές ιστορικές και κοινωνικές ρίζες. (Καλοφορίδης Β., 2014)

Αν επιλέξουμε να βασιστούμε στην παραδοχή του Aderson ότι το «έθνος» είναι μια ιστορική κατασκευή που φυσικοποιείται μέσα σε διάφορους λόγους τότε η συγκρότηση του ελληνικού έθνους ως «φαντασιακή» κοινότητα διαπνέεται από μία ρομαντική αντίληψη αυτή της εθνοτικής και πολιτισμικής ομοιογένειας ως σημαντικότερης αρετής του έθνους των Ελλήνων.

Σύμφωνα με την Αβδελά: «βασικά χαρακτηριστικά της εικόνας του ελληνικού εθνικού εαυτού είναι η συνέχεια, διατήρηση , ομοιογένεια, η ανωτερότητα και η αντίσταση. Έτσι συγκροτείται μία διαχρονική οντότητα με ελαστικά πολιτισμικά όρια , που ως συλλογικό υποκείμενο ομοιογενές και αδιαφοροποίητο στον χρόνο διατηρεί αναλλοίωτη φυσιογνωμία και εθνικά χαρακτηριστικά τη φιλοπατρία , τη γενναιότητα και την αγάπη για ελευθέρια». (Χαλκιά, 2007)

Ταυτόχρονα η έρευνα της Φραγκουδάκη και Δραγώνα για την εννοιολόγηση της «πατρίδας» μέσα από τα σχολικά βιβλία μας επιτρέπει να κατανοήσουμε πως η «αρχαία Ελλάδα» αναδύεται σταθερά στα πλαίσια της κατασκευής του ελληνικού φαντασιακού. Μέσα από την έρευνά τους υποστηρίζεται ότι η αρχαιότητα χρησιμοποιείται ως καταφύγιο της ελληνικής αξιοπρέπειας και ως τρόπος εδραίωσής της στην Ευρώπη. (Χαλκιά, 2007)

Η ανάδειξη , λοιπόν, του τριπτύχου «πατρίς – θρησκεία – οικογένεια» πολύ πριν την εγκαθίδρυση της δικτατορίας του Ι. Μεταξά στόχευε στην εκκαθάριση της χώρας από τους «εσωτερικούς εχθρούς» και αποτέλεσε ένα είδος πολιτικού και ιδεολογικού «σλόγκαν» το οποίο αποτύπωσε τις κεντρικές ιδεολογικές παρακαταθήκες του συντηρητισμού. Αυτή η συνθηματική φράση εξετάζεται στο πλαίσιο ενός μείζονος προγράμματος ηθικής αναμόρφωσης το οποίο εδραιώθηκε στις αρχές του 20^{ου} αιώνα και εξελίχθηκε σε πρόγραμμα εθνικής αναμόρφωσης. (Γαζή, 2011)

Μέσα από αυτή τη στροφή το κράτος καλλιεργεί το εθνικό «εγώ» , σταθεροποιείται εδαφικά και διοικητικά και διαμορφώνεται σαν ένα τυπικό εθνικό κράτος.

Η αναβίωση του συγκεκριμένου τριπτύχου δεν είναι ελληνική καινοτομία. Η φράση «dio, patria, famiglia», η οποία αποδίδεται στον Giuseppe Mazzini⁴ επιβίωσε μέχρι τη δεκαετία του 1945 στην Ιταλία και διαμόρφωσε τις αντιλήψεις της εποχής για το ιταλικό έθνος. Έτσι, η ανάπτυξη του ευρωπαϊκού εθνικισμού τον 19^ο αιώνα συνέβαλε καθοριστικά στην σύνδεση της έννοιας της «πατρίδας» με εκείνη της πατριαρχικής οικογένειας, ως μιας ομάδας με σφιχτούς δεσμούς και αδιαπραγμάτευτη ενότητα. (Γαζή, 2011)

Πρέπει, λοιπόν, να γίνει κατανοητό το ιστορικό-κοινωνικό και πολιτικό πλαίσιο μέσα στο οποίο το συγκεκριμένο τρίπτυχο εσωτερικεύθηκε στις νοοτροπίες των ελλήνων πολιτών και αναβιώνει ακόμη και σήμερα. Η παραγωγή του συγκεκριμένου σχήματος αρχίζει να βγαίνει στην επιφάνεια την περίοδο όπου κάνει την εμφάνισή του ο συντηρητικός λόγος ως αντίδραση στην διάδοση νέων ιδεών όπως αυτές του σοσιαλισμού, του φεμινισμού, του δαρβινισμού ή του δημοτικισμού. Λόγω της απειλής που εξέφραζαν στα συντηρητικά στρώματα οι συγκεκριμένες ιδέες έπρεπε με κάποιο τρόπο να δαιμονοποιηθούν και να προβληθούν ως απαγορευτικές για την επιβίωση του έθνους. Καθοριστικό ρόλο σε αυτή την προσπάθεια ελέγχου και δαιμονοποίησης έπαιξε ο Τύπος προκαλώντας αισθήματα «ηθικού πανικού».⁵ Σύμφωνα με τη Γαζή στα πλαίσια κατασκευής του κοινωνικού λόγου η αναφορά στην πατρίδα, την θρησκεία και την οικογένεια λειτούργησε ως ένα σύστημα το οποίο αποτύπωνε κρίσεις και το οποίο ήταν ενισχυμένο με συναισθηματικές εκφράσεις.

Κομβικό σημείο αυτής της έκφρασης ήταν η γλωσσοεκπαιδευτική μεταρρύθμιση η οποία αντιδρούσε στις αρχές της εθνοθρησκευτικής εκπαίδευσης προσπαθώντας να εισάγει καινοτομίες όσον αφορά τη γλώσσα, τις έμφυλες σχέσεις, τις παιδαγωγικές μεθόδους αλλά και τον έλεγχο της διδασκαλίας.

Μέσα από αυτές τις μεθόδους αντιλαμβάνεται κανείς πως το κράτος μέσα από την αναζωπύρωση μιας συντηρητικής ιδεολογίας νομιμοποιεί την επέμβασή του σε όλο το φάσμα της κοινωνικής ζωής της περιόδου, κατασκευάζοντας ταυτότητες οι οποίες εγκολώνονται μέσα από το τρίπτυχο «πατρίς- θρησκεία- οικογένεια». Η βιοπολιτική αυτή διάσταση επισημαίνει τον τρόπο με τον οποίο τα άτομα κινούνται, φέρονται και

⁴ Εμπνευστής της ιταλικής ενοποίησης

⁵ «ο ηθικός πανικός αποτελεί μία ενδιαφέρουσα δίοδο για την κατανόηση των στενών δεσμών ανάμεσα στα συναισθήματα και στη σταδιακή εδραίωση του τριπτύχου»

αλληλεπιδρούν σε ζητήματα όπως αυτά της οικογένειας, του σώματος, των σχέσεων και των «άλλων», των διαφορετικών.

Κατά την πρώτη περίοδο σύστασης του ελληνικού κράτους η «θρησκεία» κατέβαλε κεντρική θέση. Από τη μία πλευρά, διαμορφώθηκε μία κρατική Εκκλησία η οποία θα ανταποκρινόταν στις ανάγκες ένωσης του ελληνικού έθνους. Μία από τις πρώτες ενέργειες της βαυαρικής αντιβασιλείας ήταν η δημιουργία μιας αυτοκέφαλής Εκκλησίας. Αυτό συνέβαλε στην οριοθέτηση της κοινωνικής οργάνωσης στα πλαίσια μιας ενιαίας και ταυτόχρονα εθνικά «καλειδοσκοπικής» πολιτικής οργάνωσης. (Τσαούσης, 1983)

Το ζήτημα της ανεξαρτησίας της Εκκλησίας από το Πατριαρχείο της Κωνσταντινούπολης προκάλεσε συγκρούσεις ανάμεσα σε εκείνους που υποστήριζαν την δημιουργία μιας εθνικής Εκκλησίας και σε εκείνους που πίστευαν στην οικουμενικότητά της. Η σταδιακή «εθνικοποίηση» της Εκκλησίας έτσι όπως διαμορφώθηκε μέσα από τη φαντασιακή ελληνορθόδοξη κοινότητα αποτέλεσε καθοριστικό παράγοντα τόσο ως προς τις διάφορες εθνικιστικές πρωτοβουλίες όσο και ως προς τον εθνικό προσδιορισμό. (Σιγανού, 2016)

Αργότερα, άρχισαν να εμφανίζονται «αντιστασιακοί» λόγοι και πρακτικές με θρησκευτικό περιεχόμενο που απέβλεπαν στη σωτηρία μέσω της θρησκείας, του παραδοσιακού κοινωνικού ιστού και της αντίδρασης σε όποια νέα κοινωνική ή πολιτισμική πραγματικότητα προσπαθούσε να δομηθεί μέσα στο νεοσύστατο ελληνικό κράτος. Διάφοροι αναμορφωτές με πρωτοστάτη τον Μακράκη, προσπάθησαν και σε μεγάλο βαθμό τα κατάφεραν να αναδείξουν τον χριστιανισμό σε κύριο κοινωνικό αναμορφωτή στην Ελλάδα του 19^{ου} αιώνα, κάτι που είχε σοβαρές τόσο πολιτικές όσο και κοινωνικές επιπτώσεις. (Γαζή, 2011)

Για παράδειγμα, το 1886 συστάθηκε σύλλογος με το όνομα «Ανάπλασις». Στόχος του ήταν από τη μία πλευρά η καταπολέμηση των «υλιστικών ιδεών» και από την άλλη η προβολή και η διάδοση χριστιανικών αξιών μέσα από κείμενα τα οποία συνδέανε την οικογένεια, με τη θρησκεία αλλά και την οικογένεια με την πατρίδα. Προσπάθησαν κατά κάποιο τρόπο να προβάλλουν τον χριστιανισμό ως ένα βιοπολιτικό σύστημα «οικογενειακού» τύπου το οποίο ορίζει την οικογενειακή γαλήνη, την θέση του άνδρα και της γυναίκας, της μητέρας και του πατέρα αλλά και όλων των υπολοίπων τα καθήκοντα. Η θρησκεία κατέχει την κυρίαρχη θέση, ενώ η οικογένεια εμφανίζεται

ως ο κεντρικός πυρήνας της κοινωνίας ως το κύτταρο του εθνικού σώματος. (Γαζή, 2011)

Σήμερα αυτή η προσπάθεια ηθικοποίησης της κοινωνίας μέσα από την «ελληνική ορθοδοξία» συγκροτείται από τελετουργικές δραστηριότητες, οι οποίες λαμβάνουν χώρα έξω από τον ιδεολογικό και υλικό χώρο της Εκκλησίας. Τα άτομα ενσωματώνουν τους αγίους στην καθημερινή ζωή και αναπτύσσουν μαζί τους μια προσωπική σχέση αμοιβαίων υποχρεώσεων. Η λατρεία τελείται από το σπίτι μέσω των εικόνων, κυρίως από τη νοικοκυρά του σπιτιού κάτι που μαρτυρεί την έμφυλη διάσταση της ελληνικής ορθοδοξίας. (Χαλκιά, 2007) Το ίδιο το έθνος κράτος συσχετίζεται στενά με το θείο και αυτό από φαίνεται τόσο από καθημερινές πρακτικές των ατόμων όσο και από το ίδιο το Σύνταγμα το οποίο εκκινεί από την φράση «Εις το όνομα της Αγίας και του Ομοουσίου και Αδιαιρέτου Τριάδος..».⁶

Έρευνα του Ευρωβαρομέτρου, στις αρχές του 1993 δείχνει ότι το ελληνικό κοινό ξεχωρίζει σε σχέση με την θρησκευτική πίστη συγκριτικά με άλλες χώρες της τότε Ευρώπης. Μάλιστα, επιλέγει ως ένα από τα τρία βασικότερα πράγματα από τα οποία οι γονείς θα μπορούσαν να ενισχύσουν τα παιδιά τους, αυτό της θρησκείας, αλλά και την αξία μιας δογματικής εμμονής. Στην ίδια έρευνα το κοινό θεωρούσε ως σημαντικό στοιχείο της ζωής του τη θρησκεία⁷. Μετά από δέκα χρόνια σε άλλη έρευνα, οι Έλληνες κατατάσσονται πάλι στην πρώτη θέση όσον αφορά την αξία της θρησκείας στην ζωή τους.

Σύμφωνα με τον Λέκκα: «Η θρησκεία αλλάζει, πολιτικοποιείται ως προς τις χρήσεις και την λειτουργικότητά της, αφού συντελεί στον προσδιορισμό όχι πλέον μιας κοινότητας ομόδοξων, αλλά μιας καινούριας πολιτισμικής και πολιτικής οντότητας, του έθνους». (Σιγανού, 2016)

Επομένως, θα πρέπει να επισημάνουμε ότι η θρησκεία στην Ελλάδα στα πλαίσια συγκρότησης του ελληνικού έθνους αλλά ακόμη και σήμερα αποτελεί ένα σύνολο πράξεων που εκτελεί κανείς, όπως θα έλεγε ο Bourdieu ως απόρροια του *habitus*.

Μέσα στα πλαίσια κατασκευής αυτής της φαντασιακής κοινότητας ως «πατρίδας» η οικογένεια έπαιξε αλλά και παίζει καθοριστικό ρόλο. Μέσα από τις διδασκαλίες των χριστιανικών συλλογικοτήτων που είχαν διαμορφωθεί τον 20^ο αιώνα στον ελλαδικό χώρο παρατηρούμε πως η οικογένεια λειτούργησε ως ένας διευρυμένος κοινωνικός

⁶ <https://www.hellenicparliament.gr/UserFiles/8c3e9046-78fb-48f4-bd82-bbba28ca1ef5/SYNTAGMA.pdf>

⁷ Σε ποσοστό 87% έναντι 39% της Ευρώπης.

θεσμός ο οποίος έπρεπε να αναπαράγει τις χριστιανικές αξίες προκειμένου να διαφυλάττει την κοινωνία από «ξένες» ιδεολογίες όπως επίσης τονιζόταν ο έμφυλος διαχωρισμός της γυναίκας και η θέση της μέσα στον οίκο. Η γυναίκα ως προστάτιδα του οίκου εμφανίζεται να έχει εθνικό ρόλο αφού αποτελεί τον κύριο αναμορφωτή εθνικών προσωπικοτήτων μέσα από την κοινωνικοποίηση των νέων.

Σε αυτό το πλαίσιο είναι αδιαμφισβήτητο το γεγονός του ότι μέσα στο ελληνικό έθνος-κράτος αναπαράγεται αδιάλειπτα μία κανονιστική επιταγή για τη συνοχή ενός οργανικιστικά εθνοποιημένου «γένους» μέσα από την εν γένει απόστασή του από τον «Άλλον». (Καφετζής, 2009) Η διάκριση του «εμείς» από τους «άλλους» προβάλλεται με ένα αίσθημα υπεροχής και ταυτόχρονα συνεπάγεται μείωση των άλλων. Το αίσθημα αυτό υπεροχής αντλείται μέσω αδιαμφισβήτητων αξιών όπως η χώρα καταγωγής (αρχαίο ελληνικό πνεύμα), η θρησκεία(ορθοδοξία) , γλώσσα (ελληνικά), παράδοση και κουλτούρα. (Σιγανού, 2016)

Κεφάλαιο 2

2.1 ο «Άλλος» ως αναλυτική κατηγορία

Ο «ξένος» πρώτα από όλα είναι εκείνος που ζει «έξω» και παρουσιάζεται ως a priori εχθρός και άρα είναι εκείνος εξ ορισμού από τον οποίο θα πρέπει να προστατευθούμε. Ήδη ο Αριστοτέλης έγραψε ότι «κάθε πόλη θέλει να αποτελείται όσο το περισσότερο δυνατόν από ίσους και όμοιους». Ίσως να ήθελε να εννοήσει πως δεν έχει σημασία ότι ο «ξένος» προέρχεται από άλλο «έθνος» αλλά μάλλον ότι αυτές οι διαφορετικότητες που φέρει του προσδίδουν άλλη φύση. (Πρυτεντ Ζ, 1995) Ο προσδιορισμός του «Άλλου» ουσιαστικά βασίζεται σε αυτή την κοινωνική κατασκευή και αποτελεί μία διαδικασία κατά την οποία καθιστά κάποιο χαρακτηριστικό ορατό, το οποίο είναι όμοιο ή διαφορετικό σε σχέση με κάποιο άλλο.

Η θεωρία του Simmel για τον ξένο αποτελεί χρήσιμο εργαλείο για το πώς εκλαμβάνεται η παρουσία δύο διαφορετικών εθνοτικών πληθυσμών. Περιγράφει τον ξένο σαν «τον άνδρα που έρχεται σήμερα και μένει αύριο» ή σαν «τον περιπλανώμενο που σήμερα έρχεται και αύριο φεύγει». Το κοινό χαρακτηριστικό αυτών των δύο ορισμών είναι ότι και οι δύο είναι κοντά ακόμη και αν είναι μακριά ως προς την έννοια της αλληλεπιδραστικής εγγύτητας με τη κοινότητα υποδοχής. Επομένως, η θέση του ξένου αποτελείται από ορισμένα μέτρα εγγύτητας και απόστασης. Τα στοιχεία ακριβώς αυτά της απώθησης διαμορφώνουν μια μορφή συνύπαρξης και ενότητας η οποία βασίζεται στην αλληλεπίδραση. Σύμφωνα με τον ίδιο: «ο ξένος είναι κοντά μας στο μέτρο που μας συνδέουν με αυτόν κοινά στοιχεία εθνικής, κοινωνικής, επαγγελματικής ή γενικής φύσης και είναι μακριά μας στο μέτρο που αυτά τα στοιχεία εκτείνονται πέρα από αυτόν και εμάς...» (Simmel, 2004) Στη συγκεκριμένη ανάλυση θεωρούμε ότι είναι εκείνος που έρχεται και φεύγει αύριο αλλά είναι πολύ πιθανό να μείνει μαζί μας μόνιμα.

Ο «Άλλος» ο οποίος αποτελεί το outside group αποτελεί συστατικό στοιχείο αυτών που βρίσκονται στο inside group. Το πρώτο έρχεται σε αντίθεση με τα ταυτοτικά όρια του δεύτερου, περιορίζοντας την ταυτότητα του τελευταίου αλλά ταυτόχρονα αποτελεί μία από τις βασικές προϋποθέσεις για την ανάπτυξή του. Αυτό διότι ο «Άλλος» διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στον επαναπροσδιορισμό της εθνικής ταυτότητας του inside group. Οι «Άλλοι» διαφέρουν από τα μέλη που βρίσκονται

εσωτερικά της κοινωνίας λόγω του ότι μιλούν διαφορετική γλώσσα ή ενδεχομένως να παρουσιάζουν ιδιομορφίες στον τρόπο ένδυσης. (Triadafyllidou A, 2001)

Αυτές οι διαφορετικότητες οδηγούν τον αναγνώστη στο να συμπεράνει πως αυτό που είναι διαφορετικό είναι αυτό που δεν είναι όμοιο. Βέβαια οι πραγματικές διαφορές συνοδεύονται συχνά από ψευδαισθησιακές παραστάσεις οι οποίες εγκυμονούν και πολλές φορές αναπαράγουν κοινωνικές διαφορές. Πράγματι, ο ισχυρότερος ανταγωνισμός ανάμεσα σε δύο ομάδες μπορεί να συμβεί όταν στην πραγματικότητα υπάρχει ένας ελάχιστος λόγος προκειμένου η μία ομάδα να διακριθεί από την άλλη. (Triantafyllidou, 2010)

2.2 «Η ελληνική εθνική ταυτότητα και η σχέση με τον ‘Άλλον’: μετανάστες ως μορφές ετερότητας»

Σύμφωνα με την Βεντούρα η χρήση της καταγωγής , της ορθοδοξίας και της πολιτισμικής κληρονομιάς του ελληνισμού στον ορισμό του «ανήκειν» αποτελεί μια παλαιά πρακτική του ελληνικού κράτους. Η επίκληση της καταγωγής και του κοινού πολιτισμού αποτελεί εξάλλου μια διεθνώς δοκιμασμένη στρατηγική διάπλασης ή ανάδειξης ομοιοτήτων και απόκρυψης διαφορών αλλά και της μεταβολής των ταυτίσεων μέσα στον χώρο και τον χρόνο. Έτσι, η συνειδητοποίηση μιας μοναδικότητας ή και διαφοράς προαπαιτεί καταρχάς την σύγκριση με τον «Άλλο» και την αναφορά σε αυτόν. (Λ., Βεντούρα, 1994)

Έτσι , κατά τη διαδικασία συγκρότησης του εθνικού χώρου ο στιγματισμός ή εχθρότητα έναντι του ξένου έπαιξε σημαντικό ρόλο. Προσέδωσε τα όρια και μια συγκεκριμένη εικόνα της έννοιας του «Άλλου» και της εθνικής κοινότητας. Οριοθέτησε αλλά και ένωσε το «όμοιο» με το «ανόμοιο» , το «οικείο» με το «ανοικείο» , συμβάλλοντας έτσι στην ανάπτυξη της πίστης στην ενότητα , την ομοιογένεια και στον πεπερασμένο χαρακτήρα του εθνικού συνόλου.

Ο μετανάστης ως «Άλλος» είναι εκείνος που διανύει τα εθνικά σύνορα και θέτει σε πρόκληση την ταυτότητα εκείνων που βρίσκονται μέσα στο επικρατειακό κράτος με συγκεκριμένο πολιτισμό , έδαφος ή εθνική προέλευση. Έτσι κατηγοριοποιείται σε σχέση με εκείνους που έχουν την υπηκοότητα και στους υπόλοιπους. Αυτή η υποτιθέμενη πρόκληση «μολύνει» κατά κάποιο τρόπο την ενότητα και την αυθεντικότητα της εθνικής ομάδας. Επιπλέον, ο μετανάστης ως «Άλλος» είναι καταρχάς ξένος. Δεν είναι πολίτης της συγκεκριμένης χώρας. (Triadafyllidou A, 2001)

Σε αυτό το πλαίσιο η ετερογένεια και η διαφορετικότητα κατανοούνται ως απειλή και εμπόδιο. Από την άλλη , μπορεί να θεωρηθεί ότι η ενασχόληση με τον «Άλλον» αποτελεί μία πρόκληση για το ίδιο το υποκείμενο , προκειμένου να κατανοήσει την προσωρινότητα και των δικών του απόψεων, κάτι που τον προφυλάσσει από τον εγκλωβισμό σε μία ιδεολογία μέσα από την οποία ταυτίζονται οι απόψεις του υποκειμένου με την πραγματικότητα. (Δαμανάκης Μ., 2007)

Βέβαια στις σύγχρονες δυτικές κοινωνίες , οι διακρίσεις και οι ανισότητες των μεταναστών νομιμοποιούνται βάσει των πολιτισμικών κυρίως χαρακτηριστικών τους. Η μειονεκτική κοινωνικοοικονομική θέση τους αποδίδεται στην πολιτισμική διαφορά

τους και στην «καθυστέρησή» τους. Με αυτό τον τρόπο οι «Άλλοι» στιγματίζονται βάσει της ανικανότητάς τους να προσαρμοστούν στην «νεωτερικότητα». Ταυτόχρονα, η νομιμοποίηση της εικόνας του ξένου εκτυλίσσεται στα πλαίσια του κοινωνικού συστήματος και των θεσμών. Οι κυρίαρχες τάξεις κατασκευάζουν τις απαραίτητες εικόνες και κατηγορίες και επιβάλλουν μία προβληματική. Θα θεωρούσε κανείς ότι τα μέσα μαζικής ενημέρωσης και επικοινωνίας, οι κρατικοί μηχανισμοί συμβάλλουν στην επικράτηση του εθνικού/φυλετικού κριτηρίου στις κοινωνικές σχέσεις με σκοπό την άμβλυνσή τους. Έτσι, η αύξηση των αναφορών στην εθνική καταγωγή αποτελεί δείγμα μεταβολής του συστήματος καταμερισμού των ατόμων και των ομάδων στην κοινωνική ιεραρχία. (Λ., Βεντούρα, 1994)

Αυτού του είδους η διαχείριση έχει ως αποτέλεσμα τον αποκλεισμό του Άλλου και την υιοθέτηση μιας πραγματικότητας η οποία ταυτίζεται μόνο με τις απόψεις του υποκειμένου που βρίσκεται «εντός» του κυρίαρχου κοινωνικού πλαισίου.

Η διαιώνιση της ελληνικής εθνικής ταυτότητας αναπαράγει αυτόν τον διαχωρισμό μεταξύ του «εμείς» και των «άλλων», κάτι που γίνεται ακόμα πιο σαφές μέσα από την έξαρση ξενοφοβικών συμπεριφορών. Ο «εθνικός» εαυτός μπορεί να ορισθεί καταρχάς αυτό που δεν είναι και άρα ενέχει αναπόφευκτα την αναφορά στον «άλλο», τον οποίο ο εαυτός δυνάμει περιέχει έστω και με αρνητικό πρόσημο. (Αβδελά, 1997)

Οι ταυτότητες από την ίδια τους την κατασκευή θέτουν τα όρια της «διαφορετικότητας» και καθορίζουν ποιος ανήκει μέσα σε μια ομάδα και ποιος όχι. Άλλωστε κάθε ορισμός της ταυτότητας επηρεάζει αναπόφευκτα όχι μόνο το υποκείμενο που τη φέρει αλλά και τους άλλους.

Σύμφωνα με τον Bhabha «ο άλλος δεν είναι ποτέ έξω ή πέρα από εμάς αλλά αναδύεται με δύναμη από το πολιτισμικό λόγο όταν νομίζουμε ότι μιλάμε με τον πιο ιδιωτικό και αυτόχθονα τρόπο μεταξύ μας». (Bhabha, 1994) Έτσι, οι «άλλοι» με διαφορετική θρησκεία, ιδεολογία, φυλή, γλώσσα θεωρούνται εξωτερική απειλή προς την κρατική κυριαρχία. Εξαιτίας αυτής της φαντασιακής ενότητας –όπως είδαμε– τα άτομα ενστερνίζονται αυτή την ταυτότητα ως κάτι φυσικοποιημένο με απώτερο στόχο τη διαφύλαξη ενός ελληνορθόξου, χριστιανικού και ομογενούς έθνους. Μάλιστα σημαντικές φαντασιακές εννοήσεις οι οποίες αποτυπώνουν τα χαρακτηριστικά του ελληνικού έθνους σε σχέση με τους μεταναστευτικούς πληθυσμούς είναι οι φράσεις «εισβολείς», «επέμβαση» ή «εχθρικά, ξένα» σώματα.

Με την «παραβίαση» των συνόρων από τους μετανάστες , η οριοθέτηση του χώρου (οικονομικού και κοινωνικού) μέσα στον οποίο περικλείεται ο εθνικός πληθυσμός αρχίζει να απειλείται και έτσι οι μεταναστευτικοί πληθυσμοί αντιμετωπίζονται με εχθρότητα. Όσο πλησιάζουν οι ξένοι και εισχωρούν στον μέσο όρο της εργατικής δύναμης , τόσο αυξάνεται και η απόρριψή τους. Όσο περισσότερο ενσωματώνονται και αφομοιώνονται σε μία κοινωνία οι μετανάστες , τόσο περισσότερο αυξάνονται οι πιθανότητες εξάπλωσης κρουσμάτων ξενοφοβίας και ρατσισμού. Πόσο μάλλον όταν οι κοινωνίες ταλανίζονται από κρίσεις και ο εθνικός πληθυσμός νιώθει απειλή για την κοινωνική του θέση. (Λ., Βεντούρα, 1994)

Έτσι, η αφομοίωση ξένων πληθυσμών πολλές φορές συμβαίνει διαμέσω της καταστολής και του πειθαναγκασμού αφού κάθε εθνικό σώμα εκούσια ή ακούσια αποδίδει μία συγκεκριμένη εικόνα στον «Άλλον» και παράλληλα το δίκαιο παίρνει θέση διαχωρίζοντας τον εθνικό πληθυσμό από τους ξένους συμβάλλοντας στην διαμόρφωση κοινωνικών αναπαραστάσεων προσδίδοντας στους τελευταίους μία περιθωριακή θέση. Η θέση αυτή χαρακτηρίζεται από προσωρινότητα. Η άδεια εισόδου στην επικράτεια, η άδεια παραμονής , η δυνατότητα να ζήσει ο αλλοδαπός με την οικογένειά του δεν αποτελούν δικαιώματα αλλά παραχωρούνται ως ευεργετήματα.

Αυτή ακριβώς η διασύνδεση με την κρατική λογική, εξουσία και την πολιτική ζωή συνιστά θα λέγαμε την ιδιαιτερότητα της ξενοφοβίας στην νεότερη εποχή. Τα θεσμικά σύνορα που διαμορφώνονται στο εσωτερικό των κρατών συμβάλλουν καθοριστικά στη διαμόρφωση κοινωνικών αναπαραστάσεων δηλαδή σε αναπαραγωγή και όξυνση των διαφορών μεταξύ των διάφορων πληθυσμιακών κατηγοριών. (Λ., Βεντούρα, 1994)

Ο καπιταλιστικός μηχανισμός χρησιμοποιεί τον μετανάστη ως εργατική δύναμη και το κάνει με τέτοιο τρόπο ώστε να επιτάσσει την αβεβαιότητα και την ανασφάλεια μέσα στο εθνικό σώμα. Πιο συγκεκριμένα ο Balibar υπογραμμίζει ότι: «Το κεφάλαιο εξοικονομεί το κόστος της επιμόρφωσης και την διατροφής των στερημένων από προσόντα εργαζόμενων και τους στρατολογεί από «περιφερειακές» περιοχές του χώρου της κοσμοοικονομίας. Αυτή η κατάσταση συνιστά τη δομική βάση για μια διαδικασία εθνοποίησης των ιεραρχιών και των ανισοτήτων στους κόλπους της εργατικής δύναμης γενικά μέσα από την θεσμοποίηση των φυλετικών και

πολιτιστικών προκαταλήψεων ανάμεσα σε κυρίαρχους και κυριαρχούμενους και κυρίως ανάμεσα στους κυριαρχούμενους».

Οι ξένοι μέσα σε αυτά τα πλαίσια χαρακτηρίζονται ως «ρύποι» κατά Τσουκαλά ενώ κατά Bauman πρόκειται για «ανθρώπινα απόβλητα» λόγω μετατροπής των ξενοφοβικών συμπεριφορών σε ρατσιστικών. (Bauman Zygmunt, 2008) Κατά Βεντούρα: «η ξενοφοβία μετατρέπεται σε ρατσισμό όταν μία ομάδα αποκτά την εξουσία να αποκλείει». Επομένως, ο ρατσισμός είναι αγκυρωμένος μέσα σε υλικές δομές μακράς διάρκειας που ενσωματώνονται σε αυτό που ονομάζεται εθνική ταυτότητα. Ο «άλλος» και δη ο μετανάστης βρίσκεται συνεχώς στο στόχαστρο του αποκλεισμού και των επιθέσεων , φερόμενος στο προσκήνιο του δημόσιου λόγου με την έκφραση «η παρουσία των μεταναστών θέτει ένα πρόβλημα» νομιμοποιώντας κατά αυτόν τον τρόπο τη περιθωριοποίησή του.

Κεφάλαιο 3

«Ρατσισμός και ρατσιστικές συμπεριφορές: σύντομη ιστορική αναδρομή, παράγοντες, αιτίες και μορφές»

Σύμφωνα με τον Ballibar το φαινόμενο του ρατσισμού πρόκειται για ένα αληθινό «ολικό κοινωνικό φαινόμενο» το οποίο εγγράφεται σε πρακτικές μορφές (μορφές βίας , περιφρόνησης , ευτελισμού, εκμετάλλευσης), σε λόγους και αναπαραστάσεις που συνιστούν κυρίως τη διανοητική επεξεργασία της φαντασίωσης της προφύλαξης ή της διάκρισης (αναγκαιότητα κάθαρσης του κοινωνικού σώματος , διαφύλαξη της ταυτότητας του «εαυτού», του «εμείς» από κάθε πρόσμειξη ανάμειξη , από κάθε εισβολή) και αρθρώνεται γύρω από τα στίγματα της ετερότητας (όνομα, χρώμα, θρησκευτικές πρακτικές). (Μπαλιμπάρ & Βαλλερνσταιν, 2017)

Αυτός ο παραπάνω συνδυασμός λόγων, πρακτικών και αναπαραστάσεων μας επιτρέπει να εντοπίσουμε τον σχηματισμό μιας ρατσιστικής κοινότητας αλλά και το πώς τα άτομα που εκτίθενται σε αυτήν την κοινότητα φέρονται και αλληλεπιδρούν.

Ως ιδεολογικό σύστημα φυλετικών διακρίσεων θα λέγαμε ότι είναι αγκυρωμένος μέσα σε υλικές δομές , μακράς διάρκειας (ψυχικές και πολιτικο-κοινωνικές) που ενσωματώνονται σε αυτό που αναλύσαμε ως εθνική ταυτότητα. Έτσι, η ανάδυση του εθνικισμού προβάλλεται αν όχι ως μοναδική αιτία του ρατσισμού , αλλά τουλάχιστον ως καθοριστική συνθήκη διαμόρφωσής του.

Ο ρατσισμός προέρχεται ετυμολογικά από την ισπανική λέξη «raza» και από την πορτογαλική λέξη “raca” , οι οποίες χρονολογούνται από τον 13^ο αιώνα. Αν και το φαινόμενο ήταν σχεδόν άγνωστο στην Αρχαιότητα και στον Μεσαίωνα είχαν παρατηρηθεί φαινόμενα «πρωτογενούς» ρατσισμού όπως για παράδειγμα κοινωνικές διακρίσεις εις βάρος «μιαρών» στο καστικό σύστημα της Ινδίας ή το σύνδρομο της πολιτιστικής υπεροχής των αρχαίων Ελλήνων με τον διαχωρισμό του πολίτη και μέτοικου.

Η λέξη «ράτσα» χρησιμοποιήθηκε κυρίως από τον 16^ο αιώνα στα αγγλικά και στα γαλλικά προκειμένου να δηλώσει την προέλευση , την καταγωγή και την ταξινόμηση. Συμπίπτει θα λέγαμε με την ανακάλυψη του Νέου Κόσμου και την ανάπτυξη του αποικιοκρατικού συστήματος. Οι Ευρωπαίοι κατακτητές προκειμένου να κατασκευάσουν έναν εθνικό μύθο , υποβιβάζοντας έτσι τις βιαιότητες που διέπραξαν, καλλιέργησαν την ιδέα ότι οι ιθαγενείς των αποικιών είναι «κατώτερα» και γι’ αυτό θα έπρεπε να τους «εκπολιτίσουν». Με αυτό το ιδεολόγημα κατάφεραν

να νομιμοποιήσουν την επεκτατική τους πολιτική και να δικαιολογήσουν το καθεστώς εκμετάλλευσης που εισήγαγαν. (Παπαδημητρίου, 1997)

Στο τέλος του 18^{ου} αιώνα βλέπουμε την ανάπτυξη της φυσικής ανθρωπολογίας. Οι επιστήμονες της εποχής προσπάθησαν να προσδιορίσουν την εξέλιξη του ανθρώπινου είδους και να την ομαδοποιήσουν με βάση ορισμένα βασικά χαρακτηριστικά (χρώμα δέρματος, μαλλιών, σωματότυπος κλπ). Η χρήση της έννοιας «φυλή» προηγείται της εμφάνισης των παραδοσιακών ρατσιστικών θεωριών και με την αποδοχή της άρχισε να αλλάζει και ο προσδιορισμός του «Άλλου».

Φτάνοντας στον 19^ο αιώνα με τους οπαδούς της φυλετικής ιδεολογίας να τονίζουν τις βιολογικές διαφορές μεταξύ των λαών ως κληρονομικού χαρακτήρα , που δεν επιδέχονται καμία αμφισβήτηση. Η ενσωμάτωσή της στο πνεύμα του Διαφωτισμού θα λέγαμε ότι είναι «το πνευματικό λίκνο του σύγχρονου ρατσισμού».

Η συγκρότηση του γαλλικού έθνους αποτελεί παράδειγμα επιβολής της πολιτικής αφομοίωσης στις αποικιοκρατίες αφού η αποικιοκρατική κατάσταση όπως είπαμε ήταν θεμελιωμένη πάνω στην ανισότητα του πολιτικού καθεστώτος μεταξύ αποικιοκρατών και αποικιοκρατούμενων. (Schnapper D, 2000) Σε αυτό συνέβαλλε η γενικότερη παραδοχή του Διαφωτισμού που αφορά τις αντιλήψεις περί «Ωραίου» και «Άσχημου», συμβάλλοντας έτσι στην κατασκευή στερεοτύπων και τη δημιουργία κανονιστικών αξιών που θα έπρεπε να είναι ίδιες για όλους. Έτσι, η σύνθεση των εξωτερικών χαρακτηριστικών με τις πνευματικές και ηθικές ιδιότητες του ατόμου οδήγησε στην κατηγοριοποίηση του ανθρώπινου σε είδος και γένος , άνοιξε τον δρόμο για την ανάδειξη του κλασσικού-βιολογικού ρατσισμού. (Παπαδημητρίου, 1997) Η θεωρία αυτή έφτασε στο απόγειό της την περίοδο 1830-1930.

Κατά τη διάρκεια του 20^{ου} αιώνα παρατηρούμε εκρήξεις ρατσιστικής βίας σε Ευρώπη , ΗΠΑ , Ν. Αφρική με τη δράση της Κουκ ΚλουξΚλαν η οποία ήταν υπέρ των φυλετικών διακρίσεων και με 1.000.000 μέλη μετά τον Α' παγκόσμιο πόλεμο. Ξεκίνησε μία περίοδος έντονων κοινωνικών , πολιτικών και οικονομικών συγκρούσεων τόσο σε διεθνές όσο και σε τοπικό επίπεδο με τους μετανάστες να εμφανίζονται ως απειλή για την κοινωνική συνοχή του έθνους κράτους.

Έτσι, πλέον κάνουμε λόγο για τον σύγχρονο ρατσισμό ή νεορατσισμό , οποίος ορίζεται ως μηχανισμός ανύψωσης συνόρων μεταξύ όσων μπορούν και όσων δεν μπορούν να ανήκουν σε μια ηγεμονική συλλογικότητα η οποία νομιμοποιείται με την επίκληση μιας αμετάβλητης διαφοράς και η οποία συνδέεται με το γεγονός ότι οι

συλλογικές ταυτότητες και η απονομή δικαιωμάτων συμμετοχής βασίζονται στην ιδέα της εθνικής ταυτότητας. (Βεντούρα Λ., 2011)

Επιπλέον, ο ρατσιστικό τρόπος σκέψης καταλήγει να ορίζει τα άτομα σύμφωνα με τους κανόνες της πλειοψηφίας. Τα θύματα του ρατσισμού φέρουν αρνητικά χαρακτηριστικά σε σχέση με την πλειοψηφία, η οποία αποτελεί το σημείο αναφοράς. Δεν αντιμετωπίζονται ως άτομα αλλά ως εκπρόσωποι της ομάδας στην οποία ανήκουν. Για παράδειγμα, όταν λέμε ότι «οι μουσουλμάνοι δεν είναι αφομοιώσιμοι», προσδιορίζουμε τα άτομα που ανήκουν στο Ισλαμ με βάση μόνο των πολιτισμικών και θρησκευτικών χαρακτηριστικών τους και το συγκεκριμένο δόγμα είναι αμετάβλητο ή δεν διαφέρει από χώρα σε χώρα. (Schnapper D., 2006)

Ως παράγοντες εκδήλωσης του φαινομένου θα μπορούσε αρχικά κανείς να επισημάνει ότι η κατασκευή των στερεοτύπων και προκαταλήψεων μπορεί να οδηγήσει σε ρατσιστικές συμπεριφορές αν και δεν αποτελεί πανάκεια. Για παράδειγμα, η διάκριση και ο στιγματισμός βασιζόμενοι σε κάποιο υπαρκτό ή όχι χαρακτηριστικό μπορούν να οδηγήσουν σε διώξεις και περιφρονητικές συμπεριφορές για τον «Άλλον», ορίζοντάς τον ως κατώτερο, νομιμοποιώντας με αυτό τον τρόπο τον αποκλεισμό τους. (Schnapper D., 2006)

Παράλληλα, η ιδεολογία παίζει πολύ σημαντικό ρόλο. Ο ρατσισμός εκδηλώνεται μέσα από ιδεολογικά δόγματα τα οποία βασίζονται σε ένα σταθερό γνώρισμα (κοινωνική τάξη, κουλτούρα, θρησκεία, φύλο) και τα οποία προσπαθούν με οποιοδήποτε μέσο να τροφοδοτήσουν και αναπαράξουν τις προκαταλήψεις. Ο Mause σημειώνει για τον ρατσισμό ότι πρόκειται για ένα «ολοκληρωμένο σύστημα σκέψης», ως μία ευρέως διαδεδομένη ιδεολογία, η οποία έχει τις ρίζες της στην Ευρώπη και κορυφώθηκε με τη συστηματική εξόντωση των Εβραίων στο Τρίτο Ράιχ. Πιο συγκεκριμένα, «ρατσισμός είναι μία οπτική και ιδεολογία βασισμένη σε κλισέ και στερεότυπα, η οποία προσπαθεί να δελεάσει με παρηγοριά τον ξεριζωμένο από τη σύγχρονη εποχή και φοβισμένο άνθρωπο». (Πανταζής Β.)

Αυτά τα ιδεολογικά δόγματα υποστηρίζονται θα λέγαμε από πολιτικά συστήματα, τα οποία με τις πολιτικές που εφαρμόζουν αποκλείουν κάθε τι το διαφορετικό. Η αντιπαράθεση του «εμείς»/ «αυτοί» και το πρόσταγμα μιας γενεολογίας της καταγωγής σε πολιτικό επίπεδο έχουν ως στόχο την συγκάλυψη της αδυναμίας της πολιτικής να εκπροσωπήσει τις κοινωνικά ευάλωτα ομάδες και ταυτόχρονα

προβάλλεται η προσπάθεια εθνικοποίησης των κοινωνικών σχέσεων μέσα σε έναν παγκοσμιοποιημένο κόσμο. (Λ., Βεντούρα, 1994)

Αυτό εμπεριέχει σοβαρούς κινδύνους αν επικαλεστούμε στον όρο αυτοεκπληρούμενη προφητεία. Αν δεχτούμε ότι οι ρατσιστικές προκαταλήψεις ενισχύονται μέσα στις καθημερινές εμπειρίες από τις πολιτικές που εφαρμόζονται έως τον μικρόκοσμο του κάθε ατόμου τότε τα άτομα τα οποία νιώθουν υποβιβασμένα υιοθετούν τις συμπεριφορές που άλλοι περιμένουν να υιοθετήσουν. Έτσι, διατρέχει ο κίνδυνος το άτομο να καθλωθεί μέσα σε μία γενικότερη κατώτερη αντίληψη και να συμπεριφέρεται σύμφωνα με αυτή. (Schnapper D., 2006)

Έτσι, θα λέγαμε ότι ο ρατσισμός αναπροσαρμόζεται κάθε φορά ως κοινωνικό και ιστορικό φαινόμενο ανάλογα με τις συνθήκες της εποχής στην οποία εμφανίζεται, παίρνοντας διάφορες μορφές. Από την ιεραρχία των φυλών πήγαμε στην ιεράρχηση των πολιτισμικών συστημάτων. Στη σύγχρονη εποχή μπορούμε να μιλήσουμε πια για μια αναφομοίωτη διαφορά, η οποία προσδίδει στο άτομο κάθε φορά μία διαφορετική κοινωνική θέση. (Βεντούρα Λ., 2011)

Ως προς τις μορφές ρατσισμού ο Taguieff κάνει λόγο για τρεις διαστάσεις. Πιο συγκεκριμένα, μιλά για τον ιδεολογικό ρατσισμό ο οποίος βασίζεται στα ιδεολογικά προτάγματα του δόγματος της φυλετικής ανισότητας, τον ρατσισμό της προκατάληψης κατά τον οποίο τα άτομα υιοθετούν μία αρνητική στάση σε μία κοινωνική ομάδα η οποία θεωρείται διαφορετική και τον ρατσισμό της συμπεριφοράς ο οποίος σχετίζεται με την υιοθέτηση πρακτικών όπως αυτές των διωγμών και των εξολοθρεύσεων.

Στην προσπάθεια του να κατασκευάσει έναν ιδεότυπο ακολουθεί τα παρακάτω τέσσερα βασικά στοιχεία. Παρατηρεί την μετατόπιση του ρατσιστικού λόγου από την φυλή στην κουλτούρα, υποκαθιστώντας έτσι το επιχείρημα περί αυθεντικότητας της φυλής με αυτό της «αυθεντικής» πολιτισμικής ταυτότητας. Παράλληλα, προσφεύγει σε «ετερόφιλες» φόρμουλες από τις «ετερόφοβες» αποδίδοντας στον ρατσισμό ένα συμβολικό περιεχόμενο μετατοπίζοντας έτσι όλο το βάρος στο υπονοούμενο που κρύβεται πίσω από την εννοιολόγηση των όρων. Επιπλέον, καταγράφει την μετατόπιση από την ανισότητα στη διαφορά. Η παρελθοντική υποβάθμιση των «κατώτερων» φυλών δίνει τη σκυτάλη στην βοήθεια ανάμειξης των πολιτισμών.⁸

⁸http://foundation.parliament.gr/VoulhFoundation/VoulhFoundationPortal/images/site_content/voulhFoundation/file/Ekpaideytika%20New/racism/0_3racism.pdf

Άλλες μεγάλες κατηγορίες ρατσισμού είναι: «ο φυλετικός ή εθνικιστικός», «ο θεσμικός» και «ο πολιτισμικός». (Βασιλοπούλου, 2015) Το πρώτο τον συναντάμε στις πεποιθήσεις του Χίτλερ περί Άρειας Φυλής, δηλαδή τα άτομα που κατάγονται από την φυλή των Αρείων έχουν δικαίωμα να κυριαρχούν στον πλανήτη. Ο «φυλετικός» ρατσισμός μπορεί να κατηγοριοποιηθεί σε θρησκευτικό, κοινωνικό και ρατσισμό ανάμεσα στα είδη, σπητισμός.

Ο δεύτερος αναφέρεται σε πρακτικές, πολιτικές, νόμους και γενικότερα σε διαδικασίες που δραστηριοποιούνται ευρύτερα στην κοινωνία προς όφελος της κυρίαρχης ομάδας με την ακούσια ή εκούσια προβολή των μειονεκτημάτων της κατώτερης ομάδας.

Με την Τρίτη κατηγορία αναφερόμαστε σε πολιτισμικές αξίες και πρότυπα, που προωθούν την ανωτερότητα της κυρίαρχης κουλτούρας και υποβιβάζουν την θέση των ατόμων τα οποία νοούνται ως φυλετικά υποδεέστερες ομάδες. Σε αυτό μπορεί κανείς να συμπεριλάβει ιδιομορφίες των ατόμων οι οποίες δεν είναι κατ' ανάγκη ορατές.

Τέλος, η πιο διαδεδομένη μορφή του σύγχρονου ρατσισμού είναι θα λέγαμε ο «φοβικός» ρατσισμός, ένας ρατσισμός που ανατροφοδοτείται συνεχώς από συναισθήματα συλλογικής αγωνία συνδεδεμένα με την ανάδυση νέων κοινωνικών κινδύνων όπως η αυξημένη παρουσία ξένων μεταναστών και προσφύγων. Ο ρατσιστής συντηρεί συχνά το συναίσθημα ότι ο Άλλος αργά ή γρήγορα θα εκδικηθεί και γι αυτό νιώθει φόβο. (Schnapper D., 2006) Όταν μάλιστα βρισκόμαστε σε συνθήκες κρίσης αναπαράγεται η πεποίθηση ότι οι ξένοι είναι συλλογικά υπεύθυνοι για την αύξηση της εγκληματικότητας και της ανεργίας. λειτουργούν έτσι ως «αποδιοπομπαίοι τράγοι» με αποτέλεσμα φαινόμενα τα οποία οφείλονται σε άλλους παράγοντες σε συνδυασμό με τον ρόλο των ΜΜΕ να δρουν συνδυαστικά προκειμένου να αποδώσουν τις ευθύνες σε ομάδες που αντιμετωπίζονται περιφρονητικά ούτως ή άλλως. Αυτό όμως που ξεχνά ή δεν αναγνωρίζει η πλειοψηφία της ομάδας είναι πως για τον ρατσιστή η παρουσία του «Άλλου» παραβαίνει την τάξη του κόσμου. (Βασιλοπούλου K., 2015)

Δεύτερο μέρος

Εισαγωγή

Κινούμενη στο πλαίσιο που αναλύθηκε στο πρώτο μέρος στη παρούσα εργασία επιχειρήσαμε να διερευνήσουμε τις αντιλήψεις της ελληνικής κοινωνίας για τον «Άλλον» στη βάση κατασκευής της ελληνικής εθνικής ταυτότητας μέσω του τριπτύχου «πατρίς – θρησκεία – οικογένεια». Πιο συγκεκριμένα, μέσα από την διεξαγωγή της ποιοτικής έρευνας θα εξετάσουμε πως η εσωτερίκευση του τριπτύχου «πατρίς – θρησκεία – οικογένεια» επηρεάζει σαν δομική αξία της ελληνικής κοινωνίας τη στάση απέναντι σε μεταναστευτικούς πληθυσμούς και μάλιστα κατά πόσο προάγει την ενθάρρυνση ρατσιστικών συμπεριφορών.

Το δεύτερο μέρος της εργασίας αποτελείται από την παρουσίαση της έρευνας, των μεθοδολογικών εργαλείων αυτής, την παρουσίαση των αποτελεσμάτων και τέλος τα συμπεράσματα που έλαβαν χώρα με το τέλος της έρευνας.

Τα ερευνητικά ερωτήματα τα οποία μας οδήγησαν στην διεξαγωγή των ερωτήσεων είναι τα εξής:

- Με ποια στοιχεία έχει διαμορφωθεί η ελληνική ταυτότητα μέσα στο χρόνο;
- Απόψεις και γνώμες για το τρίπτυχο «πατρίδα- θρησκεία – οικογένεια». Πώς φαίνεται να επηρεάζει τον έλληνα πολίτη ο «Άλλος» ;
- Πώς και γιατί φαίνεται να επηρεάζει τον έλληνα πολίτη η έννοια της πατρίδας; (γνώμες και απόψεις για την πατρίδα).
- Πώς και γιατί φαίνεται να επηρεάζει τον έλληνα πολίτη η έννοια της θρησκείας;
(γνώμες και απόψεις για τη θρησκεία)
- Πώς και γιατί φαίνεται να επηρεάζει τον έλληνα πολίτη η έννοια της οικογένειας; (γνώμες και απόψεις για την οικογένεια)
- Φαίνεται να επηρεάζει η εσωτερίκευση του τριπτύχου «πατρίς – θρησκεία – οικογένεια» τη στάση των ελλήνων πολιτών απέναντι σε μετανάστες; Πώς φαίνεται να επηρεάζει τη στάση των ελλήνων πολιτών λόγο ύπαρξης αυτού του τριπτύχου και κατά αυτό είναι ισχυρό σε σχέση με παλαιότερα;
- Αποτελεί η κατασκευή της ελληνικής εθνικής ταυτότητας το μέσο για την εκδήλωση ρατσιστικών συμπεριφορών απέναντι σε μεταναστευτικούς

πληθυσμούς; Γιατί αποτελεί λόγο ρατσιστικών εκδηλώσεων η απουσία αυτών των αξιών του τριπτύχου;

Μεθοδολογία

Από μεθοδολογική άποψη διενεργήθηκε ποιοτική έρευνα , η οποία διεξήχθη με συνεντεύξεις. Οι ερωτήσεις , οι οποίες επιλέχθηκαν αποτελούνταν από άξονες οι οποίοι αντλούνταν από τα αρχικά μας ερευνητικά ερωτήματα δηλαδή τις απόψεις γύρω από την πατρίδα, την εθνική ταυτότητα, τις παραδόσεις και τον πολιτισμό , την οικογένεια, τη θρησκεία, τους ξένους και τελικά για τον ρατσισμό. Το είδος των ερωτήσεων ήταν ανοιχτό και αυτό κατέστη εφικτό οι συνεντευξιαζόμενοι να απαντήσουν όσο πιο αυθόρμητα μπορούσαν χωρίς να προσδιορίζονται ακριβώς θετικά ή αρνητικά χαρακτηριστικά. Μέσα από αυτήν μας την επιλογή πιστεύουμε ότι μπορεί να διερευνηθεί σε μεγαλύτερο βάθος για το αν η εσωτερίκευση της εθνικής ταυτότητας μπορεί να οφείλεται για την εκδήλωση ρατσιστικών συμπεριφορών.

Οι παραπάνω άξονες αποτελούν διακριτές σημάνσεις της ταυτότητας και γι αυτό τον λόγο στραφήκαμε στη διερεύνηση του δείγματος ώστε να αναδυθεί η ιδεατή κατασκευή της ελληνικότητας και κατ' επέκταση και οι αντιλήψεις γύρω από την ετερότητα. Αυτό μας βοήθησε στο να κατασκευάσουμε αναλυτικές κατηγορίες , οι οποίες θα μας επιτρέψουν την περαιτέρω ανάλυση στα επόμενα κεφάλαια.

Μέσα στη καθημερινή πρακτική συναντούμε τέτοιες αναφορές οι οποίες αρκετές φορές είναι στερεοτυπικές αλλά δεν συγκροτούν έναν ενιαίο εννοιολογικό χαρακτήρα. Θεωρήσαμε ότι οι ατομικές επιλογές μπορούν να οδηγήσουν σε μια πιο συγκροτημένη θεώρηση αλλά και της κατανόησης των επιλογών του μέσου νεοέλληνα , οι οποίες διαμορφώνονται πέρα από το δημόσιο διάλογο.

Επομένως τα χαρακτηριστικά που συγκεντρώνουν τα άτομα περιγράφοντας τις αντιλήψεις τους γύρω από την έννοια της πατρίδος, της θρησκείας και της οικογένειας μας επιτρέπουν να εντοπίσουμε τους τρόπους με τους οποίους διαμορφώνονται υπόρρητα στερεοτυπικές αντιλήψεις οι οποίες όμως ενέχουν σημαντική βαρύτητα στον τρόπο σκέψης και δράσης των ατόμων.

Η επιλογή του δείγματος έγινε μέσα από την πλαισίωση συγκεκριμένων χαρακτηριστικών , αυτών της ηλικίας , του κοινωνικού – οικονομικού στρώματος, του φύλου αλλά και της επαγγελματική ιδιότητας.

Πιο συγκεκριμένα, η ηλικιακή κατηγορία ήταν 45 έως 59 ετών , κυρίως μεσαίας κοινωνικής - οικονομικής τάξης. Δηλαδή οι περισσότεροι ήταν εργαζόμενοι στον ιδιωτικό τομέα, δύο στο δημόσιο και ένα μέλος ήταν άνεργο με αξιοπρεπείς όμως αποδοχές για τα δεδομένα της εποχής.

Ο αριθμός των μελών προσδιορίστηκε στα δέκα άτομα , μισές γυναίκες και μισοί άνδρες, η επιλογή ήταν τυχαία και οι περισσότερες συνεντεύξεις πραγματοποιήθηκαν διαδικτυακά λόγω της πανδημίας διαμέσω recorder κατά την περίοδο Οκτωβρίου-Νοεμβρίου του 2020. Για εκείνες που πραγματοποιήθηκαν δια ζώσης λήφθηκαν όλα τα μέτρα προστασίας. Επιβεβαιώθηκε σε όλους τους συνεντευξιαζόμενους ότι τα προσωπικά τους στοιχεία θα παραμείνουν απόρρητα όπως και οι ίδιες οι συνεντεύξεις.

Κεφάλαιο 1

«Η πατρίδα ως κομμάτι αυτοπροσδιορισμού της ελληνικής εθνικής ταυτότητας»

Η Ελλάδα ως πατρίδα αποτελεί το πρώτο θεωρητικό κατασκεύασμα της έρευνάς μας. Είδαμε ότι έθνος μπορεί να οριστεί ως ο κατονομασμένος ανθρώπινος πληθυσμός που μοιράζεται μια ιστορική εδαφική επικράτεια, κοινούς μύθους και ιστορικές μνήμες, μια μαζική δημόσια κουλτούρα, μια κοινή οικονομία και κοινά για όλα τα μέλη νομικά δικαιώματα και υποχρεώσεις. (Smith A., 1991)

Σύμφωνα με τα παραπάνω χαρακτηριστικά και των στοιχείων που συλλέξαμε από το δείγμα μας το ελληνικό έθνος ως πατρίδα αποτελεί για τους περισσότερους την αίσθηση του να ανήκουν κάπου.

«είναι ο τόπος που αισθάνομαι οικεία, που γεννήθηκα, που είναι οι φίλοι μου, που κάνω πράγματα που μ' αρέσουν πολύ» (Κ., γυναίκα, 47 χρονών, ιδιωτικός υπάλληλος, μεσαίο κοινωνικό οικονομικό στρώμα)

«Κατά καιρούς επειδή έχω ταξιδέψει και στο εξωτερικό η έννοια της πατρίδας σε συντροφεύει, σε κρατάει δεμένο σε μέρη που είσαι ξένος και θα ήταν υπό άλλες συνθήκες δύσκολο να επιβιώσεις». (Γ., άνδρας, 52 χρονών, ιδιωτικός υπάλληλος, μεσαίο κοινωνικό οικονομικό στρώμα.)

Τα περισσότερα μέλη του δείγματος μας προσπάθησαν να αναδείξουν τα αρνητικά χαρακτηριστικά της χώρα (πονηριά, τεμπελιά, οι άνθρωποι της τελευταίας στιγμής) αλλά παράλληλα διατυπώθηκαν και θετικά χαρακτηριστικά (κλίμα, αγάπη, φιλότιμο). Ενδεχομένως να αποτελούν μέρος των γενικότερων προκαταλήψεων και στερεοτύπων που επικρατούν για το ελληνικό έθνος αλλά κάτι τέτοιο δεν αποτέλεσε εμπόδιο αφού μας επέτρεψε να αναδείξουμε τους μηχανισμούς κατασκευής της ταυτότητας.

Όλοι είπαν ότι αισθάνονται περήφανοι που είναι Έλληνες λόγω του αρχαίου ένδοξου παρελθόντος αλλά απογοητευμένοι για τις σημερινές συνθήκες. Θα ήθελαν να θαυμάζουν και σήμερα τη χώρα τους για τα επιτεύγματά αλλά κυριαρχεί το συναίσθημα της απογοήτευσης.

«Περήφανος σίγουρα. Το να είσαι έλληνας είναι προνόμιο και ευθύνη. Έτσι όπως μεγαλώσαμε και γαλουχηθήκαμε είναι πολύ σημαντικό για μένα. Γιατί υποτίθεται ότι

είμαστε η κοιτίδα του πολιτισμού, ακόμη και σήμερα προσφέρουμε μυαλά και γνώσεις σε όλο τον κόσμο ακόμη και αν είναι εις βάρος της Ελλάδας και γιατί θεωρώ ότι είμαστε προνομιούχοι όχι με την έννοια των οικονομικών αλλά των γεωγραφικών, των γεωλογικών όλων αυτών» (Κ. , άνδρας, 59 χρονών, ιδιωτικός υπάλληλος, μεσαίο κοινωνικό στρώμα)

Η «μαμά» πατρίδα όπως την αποκάλεσαν δεν τους στήριξε όσο θα έπρεπε ή όσο εκείνοι θα ήθελαν. Σε αυτό το σημείο γίνεται εμφανές η ταύτιση του έθνους με το κράτος. Παρουσιάζεται μία σχετική σύγχυση ανάμεσα στην κανονιστική λειτουργία της πολιτείας και στην ιδέα του έθνους ως φαντασιακής κοινότητας. Ο δεσμός με το επικρατειακό καθεστώς συνδέει τα άτομα με ένα ένδοξο παρελθόν και ταυτόχρονα οι δεσμοί με την κρατική λειτουργία απορρέουν συναισθήματα ντροπής και απογοήτευσης. Απόδειξη αυτού αποτελεί η ανάλυση του Τσουκαλά ότι : «Ως αναγκαίες συνιστώσες της ονοματισμένης κοινωνίας, επικράτεια και πληθυσμός δεν προσλαμβάνονται ως χωριστά αλλά ως απολύτως συναρτημένα νοήματα. Όχι μόνο διότι δεν μπορεί πλέον να νοηθεί επικράτεια δίχως τον «δικό της» πληθυσμό, και, αντίστοιχα, πληθυσμός δίχως τη «δική του» επικράτεια, αλλά επίσης διότι και τα δύο αυτά νοήματα θεωρούνται ως αναγκαία, «ολο-κληρωτικά» και αδιαίρετα παρεπόμενα του δεδομένου κοινωνικού Όλου. Μόνο λοιπόν στο πλαίσιο της προσεσημασμένης και προ- ονοματισμένης «κοινωνίας» μπορεί ολόκληρος ο δεδομένος πληθυσμός να καλείται να «αντιστοιχήσει» νοηματικά ex officio σε ολόκληρη τη δεδομένη επικράτεια, έτσι ώστε το οργανωμένο εξουσιαστικό σύστημα να μπορεί να νοηθεί ως αδιαίρετο επικρατειακό και πληθυσμιακό Όλο. (Τσουκαλάς, 1999)

Έτσι ο εθνικός εαυτός προσδιορίζεται μέσα από συγκρουσιακές πολλές φορές ερμηνείες (φιλότιμο, αδιαφορία) αναδυόμενος μέσα από σύμβολα (ελληνική σημαία, ανατριχίλα), καταστάσεις και προσφωνήσεις οι οποίες μας επιτρέπουν να τον εκλάβουμε ως βίωμα και όχι ως αντικείμενο,

«Είχα προγόνους που θυσιάστηκαν για αυτήν, γιατί υπηρέτησα για κείνη. Γιατί έχω τέτοια ιστορία πίσω», (Γ. 48 χρονών, γυναίκα, δημόσιος υπάλληλος, χαμηλό κοινωνικό οικονομικό στρώμα)

Αλλά και ως στόχευση για το μέλλον,

«Για μένα έλληνας είναι αυτός που αισθάνεται. Αυτός που θέλει να το αντιπροσωπεύσει δε με ενδιαφέρει από πού είναι και δω αν γεννήθηκε ή όχι. Αρκεί να αισθάνεται έλληνας».

Αν και όπως ειπώθηκε υπερισχύει η αίσθηση ενός κοινού δεσμού.

Κεφάλαιο 2

« Ο πολιτισμός και η παράδοση ως επινοήσεις»

Η ελληνική παράδοση και ο πολιτισμός φαίνεται να είναι μία από τη σημαντικότερη αξία ανάδειξης του ελληνικού στοιχείου. Σύμφωνα με τα λεγόμενα των συνεντευξιαζόμενων αποτελεί μία προνομιακή αναφορά σε ποικίλα συμφραζόμενα καθώς αναδείχθηκε η καταγωγική σχέση ως βασικό σημείο αναφοράς για την Ελλάδα.

«Το άλφα και το ωμέγα για τον πλανήτη γη. Από κει ξεκίνησαν όλα. Πήραμε πάρα πολλά και ακόμα ανακαλύπτουν διάφορα . αυτό που εισπράττω είναι ότι όλοι στηρίζονται στον ελληνικό πολιτισμό. Τώρα πλέον δεν έχει να δώσει σε αυτούς τους τομείς». (Γ. , γυναίκα, 50 χρονών , άνεργη , χαμηλό κοινωνικό οικονομικό στρώμα)

«Για μένα πάει το μυαλό μου στην αρχαία Ελλάδα κυρίως. Πάει το μυαλό μου σε όλα αυτά τα ιδανικά που τα έχουμε χάσει σήμερα. Δε μπορεί να πάει το μυαλό μου στο σήμερα παρότι υπάρχουν δρώμενα δεν έχουμε πολιτισμό σαν άνθρωποι. Δεν υπάρχουν οι συνθήκες για να παράγουμε έναν ανώτερο πολιτισμό». (Κ. , γυναίκα, 47 χρονών, ιδιωτικός υπάλληλος, μεσαίο κοινωνικό οικονομικό στρώμα)

Βέβαια οι περισσότεροι αναφέρθηκαν πως αυτός ο πολιτισμός πια έχει χαθεί και δεν είμαστε ικανοί να τον αναπαράγουμε. Σήμερα τον συνέδεσαν περισσότερο με τα καλλιτεχνικά δρώμενα στη χώρα. Έτσι μέσα από αυτό τονίζεται η αυτονόμηση του ελληνικού έθνους έναντι άλλων κυρίως Δυτικών μέσα από τη θεμελίωση της ελληνικότητας λόγω αναγνώρισης μιας συγκεκριμένης ταυτότητας η οποία επιτρέπει την ανάδυση της ελληνικής υπερηφάνειας και των θετικών συναισθημάτων για αυτήν παρά τις σημερινές συνθήκες.

Επομένως , διαπιστώνεται ότι αν και ο σημερινός Έλληνας έχει απογοητευτεί από τη γενικότερη κρισιακή κατάσταση και λόγω της επικράτησης των προγραμμάτων δημοσιονομικής προσαρμογής κρατά το μνημονικό του ζωντανό αναπαριστώντας θετικά συναισθήματα για τη χώρα η οποία όμως δεν του «στάθηκε» όπως θα έπρεπε. Το «εθνικό μεγαλείο» για τα μέλη του δείγματος θεωρείται αδιαμφισβήτητο.

«Παρακαταθήκη που έχουν αφήσει οι πρόγονοί μας. Είναι η ιστορία, κάνοντας ιστορικές αναδρομές το μεγαλείο των γνώσεων ανήκει στην Ελλάδα. Η ιστορία μας». (Γ., 48 χρονών, γυναικά, δημόσιος υπάλληλος, χαμηλό κοινωνικό οικονομικό στρώμα)

Όπως επιβεβαιώνεται και από τη θεωρία το παρελθόν και η αναβίωσή του αποτελεί ο βασικότερος παράγοντας για την ανάδυση εθνικιστικών ιδεολογιών. (Hobsbawm, 1998) Μάλιστα όταν δεν υπάρχει τότε ο λαός προσπαθεί να το επινοήσει. Επειδή ακριβώς ένα μεγάλο τμήμα αυτού που συνθέτει το σύγχρονο έθνος αποτελείται από τέτοιες κατασκευές και συνδέεται με κατάλληλα σύμβολα ή με μια κατάλληλη κατασκευασμένη πραγματεία (όπως η εθνική ιστορία).

Ακόμη και πολλές φορές η λανθασμένη αντίληψη της ιστορίας του είναι μέρος του έθνους του και του προσδιορισμού της ταυτότητάς του. Έτσι η ανάμνηση ενός ένδοξου ιστορικού παρελθόντος ακόμη και αν στην πραγματικότητα τα πράγματα δε συνέβησαν έτσι όπως διδαχθήκαμε αποτελεί ισχυρό στοιχείο για την εκδήλωση εθνικιστικών ιδεολογιών ως απόρροια μιας συνεχούς προσπάθειας να κρατηθεί ζωντανό οτιδήποτε αναπαριστά την ελληνικότητα.

Κατ' επέκταση και η έννοια της παράδοσης μας υπενθυμίζει ένα παρελθόν το οποίο αναβιώνει συνεχώς λόγω των εθίμων της ελληνικής οικογένειας. Είναι οι μνήμες από την παιδική ηλικία οι οποίες φαίνεται να έρχονται συνεχώς στην επιφάνεια με νοσταλγικό χαρακτήρα. Η πλειοψηφία του δείγματος τόνισε ότι αυτά τα ήθη είναι που ενώνουν την οικογένεια κάτω από κοινό τραπέζι και αναπαραγάγουν τις αξίες και τις συνήθειες από γενιά σε γενιά. Αν και επισήμαναν το γεγονός του ότι στη σύγχρονη Ελλάδα υπάρχει έντονο το στοιχείο της διεθνοποίησης, η αναφορά στα έθιμα και στις μνήμες ήταν ισχυρή και φαίνεται να αναπαριστά ακόμη συγκεκριμένες ταυτότητες και ρόλους.

«Είναι οι αξίες, τα ήθη και τα έθιμα που μεταφέρονται από γενιά σε γενιά» (Γ., 48 χρονών, γυναικά, δημόσιος υπάλληλος, χαμηλό κοινωνικό οικονομικό στρώμα)

«Είναι οι ρίζες μας. Ότι μας τροφοδοτεί με εμπειρία, με γνώση, πως μεγάλωσαμε. η βασιλόπιτα που έκανε η γιαγιά. Ότι μαζευόμαστε ως οικογένεια, τα ήθη και τα έθιμά μας. είναι πολύ σημαντικό». (Κ., άνδρας, 59 χρονών, ιδιωτικός υπάλληλος, μεσαίο κοινωνικό στρώμα)

Αυτή η εμμοιική στάση της πλειοψηφίας του δείγματος απέναντι στο παρελθόν μπορεί να ερμηνεύεται ως εξής. Από τη μία πλευρά, όταν το γενικό κλίμα της εποχής

όπου αλληλεπιδρά το άτομο χαρακτηρίζεται από στασιμότητα τότε η εμμονή σε μια παραδοσιακή λειτουργία μπορεί να εκφράσει και να αντανάκλα τη σταθερότητα και τη συναίνεση , ενώ σε εποχές συγκρούσεων και αλλαγών σαν και τη σημερινή η διατήρηση μιας τελετουργίας μπορεί να δίνει την εντύπωση της συνέχειας , έτσι ώστε η σταθερότητα και η αντοχή του θεσμού να δείχνει τη διατήρηση της ταυτότητας και της αντοχής της κοινωνίας στις αλλαγές που συντελούνται. (Κατσουλής, 2004)

Κεφάλαιο 3

« Η οικογένεια ως κάτι το ιερό»

Η οικογένεια στη σύγχρονη ελληνική κοινωνία αποτελεί την συνεχή και ισχυρή αναπαράσταση του προσώπου ως του κύριου τρόπου ύπαρξης του ανθρώπου και του σύγχρονου Έλληνα. (Παπαρίζος, 2014)

Η πλειοψηφία του δείγματός μας συμφωνεί ότι η οικογένεια αποτελεί έναν ισχυρό δεσμό, είναι κάτι το ιερό.

«Είναι κάτι το ιερό. Είναι πρώτη προτεραιότητα. Φαντάζομαι όπως και κάθε άνθρωπο. Άρα λόγω προτεραιοτήτων βάζει υψηλούς στόχους, είτε φιλοδοξίες και σε αυτά τα πλαίσια προσπαθώ να γίνω καλύτερος». (Κ. , άνδρας, 59 χρονών, ιδιωτικός υπάλληλος, μεσαίο κοινωνικό στρώμα)

Είναι ένας θεσμός ο οποίος τους έχει αποδώσει συγκεκριμένες αξίες και κανόνες ως προς την κατασκευή του δικού τους τρόπου σκέψης και δράσης. Αποτελεί έτσι θα έλεγε κανείς τον κύριο τρόπο εκμάθησης και αναπαραγωγής των προσωπικών σχέσεων υποχρέωσης, δέσμευσης και εξάρτησης, των σχέσεων συναισθηματικής ταύτισης και συγκίνησης. Πριν την ενηλικίωση η οικογένεια και το συγγενικό περιβάλλον αποτελούν ένα συνεχές πεδίο προσώπων. Κατά τη διάρκεια της ενηλικίωσης δημιουργούνται θεμελιακές ρήξεις με όλες αυτές τις ασυνέχειες. (Παπαρίζος, 2014)

«Υπόγεια. Το μυαλό μου πάει στη μαμά μου και αδελφή μου και όχι στην οικογένεια που έχω φτιάξει εγώ. Υποσυνείδητα δουλεύει. Σε πάρα πολλά πράγματα. Όλα αυτά με τα οποία μεγάλωσες, ψυχολογικά υπάρχουν πράγματα που δουλεύουν όπως με τις αρχές της θρησκείας μας. Όσο και να θέλω να τα αποτινάξω αυτά δουλεύουν. Η παιδεία όμως μπορεί να σε κάνει να ξεφύγεις από όλο αυτό. Αν έχεις διαβάσει, ταξιδέψει, αν έχεις αφήσει το μυαλό σου λίγο πιο ελεύθερο. Παρ' όλα κάποιες φορές υπάρχουν πράγματα που κάνω επειδή αρέσουν στη μαμά μου να τα κάνω. Εννοείται ότι η οικογένεια καθορίζει γιατί δε θες να τους κακοκαρδίσεις». (Κ. , γυναίκα, 47 χρονών, ιδιωτικός υπάλληλος, μεσαίο κοινωνικό οικονομικό στρώμα)

Έτσι, η οικογένεια, η οποία όπως ειπώθηκε αυτό-/ετεροκαθορίζει το άτομο από τα πρώτα βήματα της ζωής του εξασφαλίζοντάς του την ένταξη και ενσωμάτωσή του

στο κοινωνικό σύνολο ταυτόχρονα διαμορφώνεται μέσα σε ένα συγκεκριμένο νομικό σύστημα μιας συγκεκριμένης θρησκείας , ενός πολιτισμού, μιας οικονομικής οργάνωσης. (Μουσούρου, 1984)

Μέσα από την πλειοψηφία του δείγματός μας αναδεικνύεται η ελληνική οικογένεια ως χριστιανική η οποία τείνει να ερμηνεύει τον εαυτό της μέσα από την Ελληνορθόδοξη παράδοση λόγω του μεγάλου βαθμού εσωτερίκευσης συγκεκριμένων κωδικοποιημένων ερμηνευτικών σχημάτων ως απόρροια της κοινωνικοποίησης.

«εγώ μεγάλωσα μέσα σε ένα τέτοιο περιβάλλον που προωθούσε αυτά τα πιστεύω» (Κ. , γυναίκα, 47 χρονών, ιδιωτικός υπάλληλος, μεσαίο κοινωνικό οικονομικό στρώμα)

«Δεδομένου ότι ήμουν ένα παιδί που πήγα στο κατηχητικό..» (Γ. , γυναίκα, 50 χρονών , άνεργη , χαμηλό κοινωνικό οικονομικό στρώμα)

Επομένως, αν και η πλειοψηφία του δείγματος δέχεται ότι κάποια στιγμή την επηρέαζε ο θεσμός της οικογένειας ενώ τώρα όχι , παρ' όλα αυτά όλοι απάντησαν ότι αποτελεί καθοριστικό παράγοντα στον τρόπο σκέψης και δράσης τους λαμβάνοντας υπόψη βέβαια και την ατομική τους ευθύνη μέσα από την κατασκευή των δικών τους βιωμάτων με το πέρας της ενήλικης ζωής.

«Πολύ μεγάλο ρόλο. Είναι οι άνθρωποι που με γαλούχησαν , μου μετέφεραν τις αξίες τους αλλά πρόσθεσα και εγώ το δικό μου κομμάτι. Η ζωή προχωράει. Δεν τα αποδέχτηκα όλα. Είχα την ελευθερία να το κάνω, δεν μου το επέβαλλαν. Και αυτό θα γίνει και στις επόμενες γενιές». (Γ., 48 χρονών, γυναίκα, δημόσιος υπάλληλος, χαμηλό κοινωνικό οικονομικό στρώμα)

Η αμφισβήτηση των παραδοσιακών ρόλων η οποία δεν κατέστη αρκετά σαφής μέσα από τις συνεντεύξεις δε σημαίνει καθόλου ότι αυτοί οι ρόλοι έχουν παύσει να διαδραματίζονται ακόμη και από εκείνους που τις αμφισβητούν απλώς θα έλεγε κανείς ότι έχουν συντελεστεί αλλαγές στην κοινωνική πραγματικότητα στα πλαίσια διαμόρφωσης των ρόλων. Η λογική εξισορρόπησης της δύναμης και εξουσίας μέσα στην οικογένεια αποτελεί ένα ακόμη σημαντικό στοιχείο στην διαμόρφωση της ιδιοπροσωπίας ενός λαού. (Μουσούρου, 1984)

Πιο συγκεκριμένα , από τα μέλη του δείγματός μας αποφαίνεται ότι ο ανδρικός πληθυσμός επηρεάζεται από την οικογένεια τόσο από την απόδοση ρόλων όσο και από την απόδοση υποχρεώσεων.

«Εντάξει αυτή τη στιγμή δε με επηρεάζει σαν χαρακτήρα αλλά σαν υποχρεώσεις ναι πιστεύω πως με επηρεάζει». (Α., άνδρας, 59 χρονών, δημόσιος υπάλληλος, μεσαία τάξη)

«Στο ότι μου έχει αποδώσει ένα ρόλο. Αυτή τη στιγμή είναι ο ρόλος του πατέρα, του συζύγου, του ανδρός μέσα σε ένα σπίτι. η οικογένεια τα δένει σε αυτά σε ένα αλλιώς θα ήμουν ένας άνδρας που θα μπορούσε να κάνει ότι θέλει. Η οικογένεια λοιπόν, κρατάει όλα αυτά τα τρία σε συνοχή». (Γ., άνδρας, 52 χρονών, ιδιωτικός υπάλληλος, μεσαίο κοινωνικό-οικονομικό στρώμα)

Από την άλλη πλευρά, ο γυναικείος πληθυσμός μίλησε πιο πολύ για το συναισθηματικό δέσιμο που του προκαλεί η οικογένεια.

«Έχω πάρει αξίες, έχω πάρει κάποιες αρχές, έχω προσπαθήσει να το περάσω στο παιδί μου. Είναι σημαντική για μένα». (Λ., γυναίκα, 52 χρονών, ιδιωτικός υπάλληλος, μεσαίο κοινωνικό οικονομικό στρώμα)

Αυτή η διχοτόμηση των ρόλων αναπόφευκτα διαμορφώνει το πλέγμα σχέσεων δύναμης και εξουσίας μέσα στο οποίο αναδύεται το πατριαρχικό πρότυπο ενός άνδρα ο οποίος έχει υποχρεώσεις και μιας συναισθηματικής γυναίκας. Αυτό αναπαράγει τις παραδοσιακές κοινωνικές συμβατότητες ως σύγχρονες αναδεικνύοντας ένα συντηρητικό μοτίβο το οποίο φυσικοποιείται είτε λόγω της ίδιας της φύσης είτε γιατί έτσι προτάσσει το δόγμα της ελληνορθόδοξης παράδοσης.

Έτσι και στο προηγούμενο κεφάλαιο ανάλυσης της παράδοσης αλλά και στο επόμενο όπου θα αναλυθεί η θρησκεία αποφαίνεται ότι η οικογένεια είναι ο θεσμός, το μέσο θα έλεγε κανείς με το οποίο ενεργοποιούνται, ενώνονται και διαδραματίζονται οι παραδοσιακές και θρησκευτικές τελετουργίες ακόμη και στο βαθμό που οι ίδιοι οι συνεντευξιαζόμενοι αμφισβητούν αυτά τα στερεότυπα. Αυτό μπορεί να συμβαίνει πρώτον διότι η εσωτερίκευση που προέρχεται από την κοινωνικοποίηση των παιδικών χρόνων είναι ακόμη πολύ ισχυρή και δεύτερον διότι η κατάρρευση μιας πραγματικότητας δε σημαίνει και ταυτόχρονη αποκατάστασή της.

« Θρησκεία: η “δική” μας και των “άλλων”»

Η θρησκεία όπως αναλύθηκε το πρώτο μέρος της εργασίας αποτελεί σημαντικό στοιχείο της εθνικής ταυτότητας και κατ’ επέκταση του αυτοκαθορισμού των ατόμων ως Έλληνες. Η ελληνικότητα όντας συνυφασμένη με την Ορθοδοξία έχει αποτελέσει σημαντικό δίαυλο διαμόρφωσης των αξιών και των κανόνων αυτής της κοινωνίας αποδίδοντάς της συγκεκριμένα δομικά χαρακτηριστικά.

Είναι απολύτως φανερό ότι η απουσία μετάβασης από τον Φεουδαλισμό στο σύγχρονο δυτικό πολιτισμό προκάλεσε τη διαμόρφωση διαφορετικών σχημάτων αντίληψης , σκέψης και πράξης τα οποία ώθησαν ως προς μια άλλου είδους κατεύθυνση της δόμησης του ελληνικού έθνους και της αντιμετώπισης της θρησκείας κατ’ επέκταση.

Πιο συγκεκριμένα, τα άτομα του δείγματός μας μίλησαν για μια ισχυρή σχέση με τη θρησκεία και ως τον καθοριστικό παράγοντα διαμόρφωσης των κανόνων και των τρόπων σκέψης τους. Την διαχώρισαν από την Εκκλησία , η οποία αποτελεί μέρος του συμφέροντος , σύμφωνα με τα λεγόμενά τους αλλά θεωρούν ότι οι χριστιανικοί κανόνες είναι ένα από τα μέσα με τα οποία γαλουχήθηκαν και δόμησαν τον τρόπο ζωής τους έστω ενδόμυχα. Την σύνδεσαν με την οικογένεια αφού μέσα από εκεί αυτοκαθορίστηκαν , όπως ειπώθηκε στο προηγούμενο κεφάλαιο. Αυτό επιβεβαιώνεται άμεσα και από την έρευνα του Ευρωβαρόμετρου στην οποία απαντήθηκε ότι η αξία της θρησκείας κατέχει σημαντικό ρόλο στη ζωή τους.⁹

«Είναι κάτι που νιώθω μέσα μου. Δεν είναι ούτε οι φανφάρες, ούτε τα μάρμαρα στις εκκλησίες . δε με επηρεάζει απλά προσπαθώ να είμαι εντάξει με μένα και να μην ενοχλώ τους άλλους». (Α. , 58 χρονών , δημόσιος υπάλληλος, μεσαίο κοινωνικό οικονομικό στρώμα)
«Ο χριστιανισμός, ο τρόπος που γαλουχηθήκαμε έχει να κάνει με κάποιες αξίες τις οποίες τις αποδεχόμαστε και εγώ βεβαίως. Τώρα για την καθημερινότητά μου έχει να κάνει με τις ηθικές αξίες κυρίως επηρεασμένοι από τον χριστιανισμό. Και σαφώς μας επηρεάζει γιατί με αυτές μεγαλώσαμε». (Κ. , άνδρας, 59 χρονών, ιδιωτικός υπάλληλος, μεσαίο κοινωνικό στρώμα)

Τώρα όσον αφορά τη θρησκευτική ετερότητα αυτή συνδέεται σε μεγάλο βαθμό με τις κοινωνικές , οικονομικές και πολιτικές συνθήκες. Η πλειοψηφία του δείγματός μας

⁹ Βλέπε πρώτο μέρος, κεφ:1^ο

ήταν ανοιχτή σε νέες θρησκείες και των επηρροών που μπορούν αυτές να επιφέρουν κάτω όμως από συγκεκριμένες προϋποθέσεις. Το στοιχείο που κυριαρχούσε από τις συνεντεύξεις ήταν ο φόβος μιας ανεξέλεγκτης κατάστασης και της επιβολής κάποιων άλλων χαρακτηριστικών.

«Δεν νομίζω ότι μπορεί να την επηρεάσει με την έννοια της επαφής με άλλους ανθρώπους. Έτσι κι αλλιώς έχω καθημερινά επαφή με ανθρώπους άλλων θρησκειών. Βέβαια αυτό έχει δύο όψεις. Με την έννοια το να κάνουν συγκεντρώσεις, διαμαρτυρίες για λόγους θρησκευτικούς αυτό μπορεί να επηρεάσει αλλά υποτίθεται ότι ζούμε σε ένα κράτος με νόμους και κανόνες οπότε φαντάζομαι ότι δεν θα με επηρεάσει. Βέβαια υπάρχει ένα απροσδόκητο πάντα, γιατί δε ξέρεις πως θα μπορεί να εξελιχθεί κάτι τέτοιο». (Κ. , άνδρας, 59 χρονών, ιδιωτικός υπάλληλος, μεσαίο κοινωνικό στρώμα)

«Αν σκεφτώ όμως ότι θα συναναστραφώ με έναν πρόσφυγα , η αλήθεια είναι ότι δεν θα αισθανόμουν πολύ άνετα. Δηλαδή νομίζω ότι κουβαλάω όλες αυτές τις προκαταλήψεις , όσο και αν θέλω να είμαι ανοιχτή με άλλους τρόπους ζωής. κουβαλάω έναν φόβο απέναντι σε αυτόν. Παρότι θα ήθελα να είμαι ανοιχτή. Υπάρχει ένας κυρίαρχος φόβος απέναντι σε αυτούς». (Κ. , γυναίκα, 47 χρονών, ιδιωτικός υπάλληλος, μεσαίο κοινωνικό οικονομικό στρώμα)

Αυτό μπορεί να ερμηνευτεί με τον εξής τρόπο. Από τη μία πλευρά, η σχέση του δείγματος με τους ξένους ήταν θετική όσον αφορά τους ευρωπαϊκούς λαούς , με τους οποίους πολλοί από αυτούς έχουν στενές σχέσεις είτε φιλικές , είτε επαγγελματικές. Σε αυτή την περίπτωση λόγω της επίδρασης διεθνών προτύπων στα πλαίσια ενός υπερεθνικού, παγκοσμιοποιημένου περιβάλλοντος αλλά και της συσχέτισης με άτομα παρόμοιου κοινωνικού – οικονομικού στρώματος δεν υπήρχε κανένα πρόβλημα ως προς την αλληλεπίδραση.

Στην περίπτωση όμως του πρόσφυγα , του μετανάστη , του φανατικού μουσουλμάνου αυτό δημιουργεί φόβο και ενόχληση. Αυτό γιατί η κύρια αντίληψη που επικρατεί για εκείνους που εισρέουν στη χώρα μας κατά την περίοδο της προσφυγικής κρίσης κυρίως ήταν και είναι ότι προέρχονται από χαμηλά οικονομικά στρώματα, είναι αμόρφωτοι και άλλων τέτοιων χαρακτηριστικών.

«Γιατί βλέπουμε τι γίνεται με τις ΜΚΟ που έχουν όλοι και χρήματα και σπίτια και οι έλληνες είναι άνεργοι . αυτό με ενοχλεί πολύ. Όχι πως οι έλληνες είναι εργατικοί αλλά τους κατάντησαν. Αν είναι ελεγχόμενη δεν επηρεάζει. Αλλά αυτό που γίνεται στην Ελλάδα με

την εισροή κακομοιριάς , αυτό με πειράζει πολύ». (Α. , άνδρας, 58 χρονών , δημόσιος υπάλληλος, μεσαίο κοινωνικό οικονομικό στρώμα)

Η ύπαρξη ενός τζαμιού στην Αθήνα δεν αποτέλεσε αρνητικό παράγοντα αλλά σύμφωνα με την πλειοψηφία του δείγματος θα πρέπει να συμβεί μέσα στα κανονιστικά πλαίσια του ελληνικού έθνους-κράτους , ελεγχόμενα και μη παραβαίνοντας τους κανόνες του.

«Ντάξει σε ελεγχόμενη κατάσταση καλά είναι. Γιατί τους βλέπουμε και στην ομόνοια που προσεύχονται , ημέρες ραμαζανιού κι αυτά και μου τη δίνει να ακούω το Αλλάχ». (Α. , 58 χρονών , δημόσιος υπάλληλος, μεσαίο κοινωνικό οικονομικό στρώμα)

«Είναι κάτι το οποίο μπορεί να γίνει υπό όρους. Δηλαδή να ην δημιουργείται γκέτο. Να μην δημιουργείται μια κλειστή κοινωνία η οποία μπορεί να δημιουργήσει παράπλευρα προβλήματα. Τι εννοώ με αυτό. Μπορεί κάποιος να πηγαίνει σε ένα θρησκευτικό χώρο και να κάνει ότι θέλει. Εκτός αυτού όμως θα πρέπει να υπακούει τους νόμους και τους κανόνες του τόπου στον οποίο ζει. Δεν είμαστε ακόμα η χώρα που μπορεί να έχει όλες τις θρησκείες. Επειδή είμαστε μικρή σαν χώρα , δεν είμαστε τόσο δυνατοί ώστε να μπορούμε να πούμε ότι έχουμε δέκα τζαμιά». (Γ. , άνδρας, 52 χρονών , ιδιωτικός υπάλληλος, μεσαίο κοινωνικό- οικονομικό στρώμα)

Φαίνεται ότι η επιρροή από άλλες θρησκείες μπορεί να επέλθει μόνο σε περίπτωση επιβολής και προσηλυτισμού. Πιο συγκεκριμένα, οι περισσότεροι του δείγματος φαίνεται να μην επηρεάζονται εκτός αν νιώσουν ότι απειλούνται ή ενοχλούνται. Εδώ σημαντικό στοιχείο φαίνεται να είναι το ζήτημα της ιδιοκτησίας αφού κανένας δεν δήλωσε απόλυτα αρνητικός από τη στιγμή όμως που δεν ενοχλείται ο προσωπικός του χώρος και χρόνος.

Τέλος αρκετοί δέχονται ότι η κουλτούρα τους αλλά και η εθνική τους ταυτότητα δεν δέχεται τόσο απειλές από τους μετανάστες τόσο όσο από τα ξένα πρότυπα, τα social media αλλά και γενικότερα των φαινομένων της παγκοσμιοποίησης και διεθνοποίησης.

«Επηρεάζεται πάρα πολύ με τρόπο που δεν μπορεί ο ίδιος ο έλληνας να την ελέγξει. Δηλαδή η επιρροή που δέχεται είναι μη ελεγχόμενη. Ούτε την ζήτησε , αλλά στην ουσία του επιβάλλεται». (Γ. , άνδρας, 52 χρονών , ιδιωτικός υπάλληλος, μεσαίο κοινωνικό- οικονομικό στρώμα)

Γενικά υπάρχει μια ανεκτικότητα γύρω από τις ξένες θρησκείες και επιρροές η οποία όμως εκφράζεται μέσα από συναισθήματα φόβου και ξενοφοβίας σε αρκετές

περιπτώσεις ενώ όλοι τόνισαν ότι εάν τηρούνται οι κανόνες του κράτους μέσα στο οποίο ζουν η εισροή ξένων δεν θα μπορούσε να τους επηρεάσει κάπως παρά μόνο κάτω από συνθήκες.

«Υπό συνθήκες ναι. Θα μπορούσε να γίνει κάτι τέτοιο. Με την έννοια στα νησιά που έχει πολύ μεγάλη συγκέντρωση προσφύγων, μεταναστών και διάφορα πράγματα . θεωρώ ότι αν ήταν ομοεθνείς αυτοί που έχουν έρθει ενδεχομένως να αλλοίωναν τα χαρακτηριστικά των γηγενών και την καθημερινότητά ή αν ερχόντουσαν εδώ. Από την άλλη νομίζω ότι είμαστε αρκετά ισχυροί σαν άνθρωποι σαν οικογένεια, παραδόσεις και μπορούμε να αφομοιώσουμε. Πριν τριάντα χρόνια που άνοιξαν τα σύνορα της Αλβανίας και ήρθαν εδώ πολύ βορειοηπειρώτες που εγκαταστάθηκαν και υπήρχε μια πολύ ζεστή έως και θερμή υποδοχή. Πέρα ότι τους φιλοξενούσανε , τους πήραν στη δουλειά ήταν σαν «αδέλφια» κατατρεγμένα. Αλλά όπως και να έχει ήταν ξένοι δεν είχαν γνωριμίες στην τοπική κοινωνία αλλά και σήμερα δεν διαφέρουν με τους υπόλοιπους πολίτες. Είναι και θέμα σχέσεων, ποσοτήτων με την έννοια πόσοι , αν υπάρχει ομοιογένεια. Ας πούμε στα νησιά είναι από άλλα κράτη». (Γ. ,άνδρας, 59 χρονών , ιδιωτικός υπάλληλος, μεσαίο κοινωνικό-οικονομικό στρώμα)

Κεφάλαιο 5

«Εμείς και οι άλλοι»

Φτάνοντας προς το τέλος των ερωτήσεων αρχίζει και κορυφώνεται η επιβεβαίωση ή όχι της αρχικής υπόθεσης εργασίας. Όπως εξετάσαμε η εθνική ταυτότητα από τη θεωρία παρουσιάζει στοιχεία μοναδικότητας και έλλειψης ανοχής για τους ξένους τα οποία μπορεί να επιφέρουν συμπεριφορές μίσους, ξενοφοβίας και ρατσισμού. Αυτό βέβαια μπορεί να μας οδηγήσει σε ένα απόλυτο συμπέρασμα κάτι το οποίο δεν φάνηκε να αναδεικνύεται μέσα από τα μέλη του δείγματός μας.

Έτσι οι περισσότεροι στη ερώτηση «ποιος θεωρείται ότι είναι Έλληνας» απάντησαν αυτός που αισθάνεται.

«Για μένα έλληνας είναι αυτός που αισθάνεται. Αυτός που θέλει να το αντιπροσωπεύσει δε με ενδιαφέρει από πού είναι και δω αν γεννήθηκε ή όχι. Αρκεί να αισθάνεται έλληνας». (Γ. ,άνδρας, 52 χρονών , ιδιωτικός υπάλληλος, μεσαίο κοινωνικό- οικονομικό στρώμα)

Το ενδιαφέρον κομμάτι έγκειται στο γεγονός ότι από τις απαντήσεις των ερωτηθέντων συνάγει κανείς μία περίπλοκη στάση απέναντι στην ετερότητα και στην διαπλοκή της με την εθνική ταυτότητα. Οι πλειοψηφία τους απάντησε ότι η εθνική ταυτότητα είναι ανίσχυρη σήμερα λόγω των ευρωπαϊκών επιρροών και όχι της προσέλευσης προσφύγων και μεταναστών. Τα ξένα πρότυπα και η τάση για ομοιομορφία είναι εκείνα τα οποία αλλοιώνουν την ταυτότητα του έλληνα σήμερα.

«Όχι δε θεωρώ ότι είναι ισχυρή. Γιατί ο τρόπος με τον οποίο κινείται η ανθρωπότητα είναι στο να μην υπάρχουν διαφορετικά έθιμα , γινόμαστε διεθνείς. Να είμαστε το ίδιο όπου κι αν είμαστε. Γι αυτό χάνεται το νόημα της πατρίδας. Περισσότεροι ξένοι έρχονται στην Ελλάδα, περισσότεροι έλληνες πάνε στο εξωτερικό άρα όσο λιγότεροι γίνονται οι έλληνες και περισσότεροι οι ξένοι με σχέδιο για το τι θα κάνουν στην Ελλάδα τόσο λιγότερο σημασία έχει. Άρα και να μούνε οι Τούρκοι αύριο στην Ελλάδα λίγο θα νοιάζει τους έλληνες για το εάν θα έχουν μπει . αλλά θα λένε σε ποιον θα πληρώνουμε τώρα φόρους». (Γ. ,άνδρας, 52 χρονών , ιδιωτικός υπάλληλος, μεσαίο κοινωνικό- οικονομικό στρώμα)

Ταυτόχρονα ,όμως, σε όλες τις συνεντεύξεις υπήρχε το στοιχείο του φόβου και της προκατάληψης προς τους μεταναστευτικούς πληθυσμούς λόγω της τελείως διαφορετικής κουλτούρας, γλώσσας και θρησκείας. Στην πλειοψηφία τους θεωρούν ότι η εισροή ξένων

πληθυσμών κάτω από μη ελεγχόμενες συνθήκες μπορεί ενδεχομένως να αποβεί μοιραία για τη χώρα από την άποψη της πλήρους διαφορετικότητας. Κανείς δε δήλωσε απόλυτα αρνητικός από πλευράς δεκτικότητας του ξένου στοιχείου παρ' όλα αυτά η συναναστροφή μαζί τους, τους προκαλεί σύγχυση, φόβο και ενόχληση. Η ανάπτυξη ξενοφοβικών συμπεριφορών απορρέει από κοινωνίες οι οποίες πριν την εισροή μεταναστών είχαν ισχυρή εθνοτική σύνθεση. Η μετανάστευση όταν γίνεται μαζικό φαινόμενο λειτουργεί αντιθετικά ως προς την πρόιμη σύνθεση των εθνοτικών χαρακτηριστικών μιας κοινωνίας. (Mikrakis & Triantafyllidou, 1994)

Επίσης, πολλοί απέφυγαν να δηλώσουν καταφατικά την άποψή τους και ισχυρίστηκαν ότι το ζήτημα μπορεί να έχει και θετικά, αρνητικά και πως εξαρτάται από διάφορους παράγοντες (πολιτικούς, κοινωνικούς, οικονομικούς).

«Θεωρώ ότι έχει τα θετικά του και τα αρνητικά του. Όπως η κουλτούρα η ελληνική έχει τα θετικά της και τα αρνητικά της έτσι και των ρουμάνων, των πακιστανών επηρεάζουν αρνητικά και θετικά». (Γ., γυναίκα, 50 χρονών, άνεργη, χαμηλό κοινωνικό οικονομικό στρώμα)

«Βέβαια ζούμε και σε μία περιοχή που δεν έχουμε εμπλακεί. Δηλαδή το γεγονός ότι είμαστε άνετοι και τους αγαπάω και τι κρίμα οι άνθρωποι, δηλαδή δε ξέρω πως θα ήταν αν ζούσαμε στον Αγ. Παντελεήμονα. Αυτό παίζει ρόλο». (Κ., γυναίκα, 47 χρονών, ιδιωτικός υπάλληλος, μεσαίο κοινωνικό οικονομικό στρώμα)

«Είναι και θέμα σχέσεων, ποσοτήτων με την έννοια πόσοι, αν υπάρχει ομοιογένεια. Ας πούμε στα νησιά είναι από άλλα κράτη». (Κ., άνδρας, 59 χρονών, ιδιωτικός υπάλληλος, μεσαίο κοινωνικό στρώμα)

«Γιατί βλέπουμε τι γίνεται με τις ΜΚΟ που έχουν όλοι και χρήματα και σπίτια και οι έλληνες είναι άνεργοι. αυτό με ενοχλεί πολύ. Όχι πως οι έλληνες είναι εργατικοί αλλά τους κατάντησαν. Αν είναι ελεγχόμενη δεν επηρεάζει. Αλλά αυτό που γίνεται στην Ελλάδα με την εισροή κακομοιριάς, αυτό με πειράζει πολύ». (Α., 58 χρονών, δημόσιος υπάλληλος, μεσαίο κοινωνικό οικονομικό στρώμα)

Αυτό που αντιλαμβάνεται κανείς είναι πως υπάρχει ένας σαφής διαχωρισμός ανάμεσα στο εαυτό ως κατασκευή του έθνους και της ετερότητας αλλά δεν υπόκειται σε τόσο ισχυρό δεσμό ώστε να δικαιούμαστε να συνάγουμε τη μία από την άλλη. Εκείνοι που νιώθουν περήφανοι για το ελληνικό έθνος δέχονται το ξενικό στοιχείο αλλά κάτω από προϋποθέσεις και μέσα από ελεγχόμενες διαδικασίες

Κεφάλαιο 6

«Ο ρατσισμός ως ζήτημα αντίληψης»

Τα περισσότερα μέλη του δείγματος όρισαν τον ρατσισμό με βάση τη φυλή και τον συσχέτισαν με τα γεγονότα της Χρυσής Αυγής. Οι συνεντεύξεις πάρθηκαν κατά τη διάρκεια της δίκης οπότε υποθέτουμε ότι οι απόψεις τους είχαν σε μεγάλο βαθμό επηρεαστεί από τη δημοσιογραφική συζήτηση εκείνης της περιόδου.

Θεώρησαν αποκρουστικό το γεγονός της διάπραξης ενός εγκλήματος λόγω ανωτερότητας της φυλής και τον συσχέτισαν με τον ναζισμό, έννοια που καταδικάστηκε από όλους.

Βέβαια δεν αρνήθηκαν ότι υπάρχει ένα είδος empathy προς τους ρατσιστές με την έννοια του ανθρωπισμού και τόνισαν ότι στα πλαίσια ενός δημοκρατικού πολιτεύματος το άτομο είναι ελεύθερο να πιστεύει ό,τι επιθυμεί. Από αυτό ανάγει κανείς ότι ο ρατσισμός δεν συσχετίζεται μόνο με την ιδεολογία αλλά αναδεικνύει δομικές ανισότητες και των πλεονεκτημάτων μιας κυρίαρχης ομάδας σε σχέση με εκείνη που είναι υποτιμημένη. (Triadafyllidou A, 2001)

«Τους συμπαθώ. Αν μου μιλήσεις για την χρυσή αυγή , θα σου πω όχι. Δεν εννοώ αυτούς(..). Και νομίζω ότι όσο και να το παίζω φιλελεύθερη συνειδητοποιώ ότι και εγώ μπορεί να είμαι ρατσίστρια αλλά τα συνειδητοποιείς σιγά - σιγά όταν έρχονται. Για παράδειγμα, απέναντι στους gay». (Κ. , γυναίκα, 47 χρονών, ιδιωτικός υπάλληλος, μεσαίο κοινωνικό οικονομικό στρώμα)

«Δεν είναι ωραίο να είναι κάποιος ρατσιστής υπό την έννοια του τι είναι ρατσισμός. Ρατσισμός ως προς τη φυλή. Αν θέλει κάποιος να το γενικεύσει και να πιάσει την έννοια και να την ανοίξει μπορεί και να είμαι». (Γ. , άνδρας, 52 χρονών , ιδιωτικός υπάλληλος, μεσαίο κοινωνικό- οικονομικό στρώμα)

«Ντάξει άνθρωποι είναι και αυτοί βρε παιδί μου αλλά ο ρατσισμός ενέχει και λίγο ναζισμό μέσα λόγω καθαρότητας φυλών , δεν είναι σωστό αλλά και πάλι δεν δέχομαι το 25% τώρα να είναι ξένοι στην πατρίδα μου. Αυτό δεν το δέχομαι». (Α. , άνδρας, 58 χρονών , δημόσιος υπάλληλος, μεσαίο κοινωνικό οικονομικό στρώμα)

Ενδιαφέρον αποτελεί το γεγονός ότι τα περισσότερα μέλη του δείγματός μας απέφυγαν να αναπτύξουν πλήρως τις απόψεις του πάνω στο ζήτημα ,όπως έκαναν για

παράδειγμα στις ερωτήσεις περί οικογένειας και επέμειναν στον διαχωρισμό από κάποιον που είναι ρατσιστής ως προς την ανωτερότητα κάποιους έθνους ως προς κάποιο άλλο.

Όπως αναφέρθηκε η πολιτισμική ομοιογένεια είναι σημαντικό στοιχείο της ελληνικής κοινωνίας. Οπότε αν και τα περισσότερα μέλη του δείγματός μας φαίνεται να μην επηρεάζονται σχετικά από την ύπαρξη άλλων εθνικοτήτων μέσα στο επικρατειακό κράτος τους φαίνεται να μην υπάρχουν πολλά περιθώρια για πολιτισμικές αποκλίσεις αλλά και γενικότερα ότι έχει να κάνει με το διαφορετικό, το μη οικείο προς αυτούς.

Επομένως ο συσχετισμός μεταξύ εθνικής ταυτότητας και ρατσιστικών πεποιθήσεων φαίνεται σχετικά να καταρρίπτεται κάτω όμως υπό προϋποθέσεις όπως και στην προηγούμενη ερευνητική μας κατηγορία.

Συνοψίζοντας....

Στην παρούσα εργασία αναλύθηκαν οι λόγοι γύρω από την «εθνική» ταυτότητα και το ρόλο που διακατέχει ο «Άλλος» μέσα σε αυτή. Η επιλογή για την διερεύνηση του συγκεκριμένου αντικειμένου έγινε με βάση την επιστημονική συζήτηση γύρω από το αντικείμενο. Προσπαθώντας να αποδελτοποιηθεί η ήδη υπάρχουσα βιβλιογραφία καταλήξαμε στο γεγονός ότι οι περισσότεροι συγγραφείς εμμένουν στην ιστορική περιγραφή του έθνους ως απόρροια κατασκευής της ταυτότητας καταλήγοντας να ασχολούνται με τον εθνικισμό και τη συζήτηση γύρω από αυτό. Θέλαμε, λοιπόν, να συσχετίσουμε αυτή την ιστορικότητα του φαινομένου με τη σύγχρονη ελληνική πραγματικότητα αποδομώντας τους τρεις άξονες της έρευνάς μας δηλαδή την πατρίδα , τη θρησκεία και την οικογένεια συνδέοντάς τους με την ανάπτυξη ρατσιστικών αντιλήψεων.

Από τα όσο προηγήθηκαν αντιλαμβάνεται κανείς ότι στην προσπάθεια συγκρότησης του ελληνικού εθνικού χώρου έπρεπε να εσωτερικευθούν συγκεκριμένες αρχές και αξίες μέσα σε έναν κατακερματισμένο χώρο με απώτερο στόχο την κοινωνική συνοχή και ομοιογένεια. Έτσι, το έθνος , όπως και ο τόπος και η ευρύτερη περιφέρεια έγιναν έθος και ως έθος της πολιτισμικής ομοιότητας εγκαταστάθηκε στις συνειδήσεις των ανθρώπων προσανατολίζοντάς την καθημερινή τους δράση.

Πράγματι μέσα στα στενά όρια του εθνικού εαυτού τα οποία πια λόγω της παγκοσμιοποίησης έχουν γίνει αρκετά ασαφή , κάθε έθνος προσπαθεί να διακρίνει τον εαυτό του από τους έτερους. Η ιστορική αναδρομή σε ένα ένδοξο παρελθόν (αρχαία Ελλάδα) αποτελεί σημαντικό στοιχείο αυτής της περιχάραξης. Διαδραματίζεται θα έλεγε κανείς τη δικλείδα ασφαλείας ανάμεσα στο σύγχρονο το οποίο έχει απογοητεύσει και στο παλιό το οποίο όλοι , ακόμη και οι ξένοι θαυμάζουν και νοσταλγούν.

Η ενότητα η οποία εκφράζει τον βαθμό επιρροής της παράδοσης και του πολιτισμού μας δείχνει ότι υπάρχει επίσης ένας ισχυρός δεσμός με τις μνήμες και το παρελθόν και όχι τόσο με το τι διαδραματίζεται στο παρόν. Αποφαίνεται από τα μέλη του δείγματος ότι είναι η παράδοση είναι ο τρόπος αναβίωσης της θύμησης στις δύσκολες ώρες.

Η παράδοση και ο πολιτισμός έτσι όπως «επινοήθηκε» και ενεργοποιήθηκε μέσα από τις απαντήσεις συνδέεται άμεσα με τον θεσμό της οικογένειας , δηλαδή του τρόπου ενοποίησης και ταλάντωσης όλων των στοιχείων που ενώνουν , διαμορφώνουν και

εξιδανικεύουν τον λόγο ύπαρξης. Η επαναλαμβανόμενη φράση «μάννα πατρίδα» μας μαρτυρά τον άμεσο συσχετισμό της οικογενείας με την πατρίδα ακόμη και τονίζουν ότι η καθημερινότητά τους δεν επηρεάζεται ξεκάθαρα. Φαίνεται να υπάρχει ένας ισχυρός βαθμός εσωτερίκευσης κανόνων και αξιών , συναισθηματικής φόρτισης και στερεοτύπων τα οποία το άτομο δεν αντιλαμβάνεται άμεσα στην καθημερινότητα του αλλά αναδύονται στους τρόπους δράσης και σκέψης του.

Αυτό συμβαίνει και με τον ερευνητικό άξονα της θρησκείας. Τα περισσότερα μέλη του δείγματος θεώρησαν ότι δεν τους επηρεάζει η θρησκεία στην καθημερινότητά τους αλλά αντιλαμβάνονται ότι έχουν μεγαλώσει και κοινωνικοποιηθεί μέσα σε ένα ελληνορθόδοξο περιβάλλον , κάτι που τους έχει κάνει να διαμορφώσουν τις αντιλήψεις τους. Πολλοί έκαναν λόγο για τον Ερντογάν όταν ερωτήθηκε η άποψή τους για τη δημιουργία Τζαμιού , διαχωρίζοντας πλήρως τον εαυτό τους σε σχέση με τις εθνικιστικές εξάρσεις του Τούρκου Προέδρου λόγω των γεγονότων με την Αγία Σοφία.

Η συσχέτιση ανάμεσα στον εθνικό εαυτό και την ετερότητα , η οποία εμφανίζεται ως έλλειψη ανοχής στους ξένους κάτω πάντα από προϋποθέσεις , ενδεχομένως να αναδεικνύει μια ασαφής δυσφορία μεταξύ των πραγματικών και συμβολικών ορίων. Πιο συγκεκριμένα, από τη στιγμή που οι ξένοι έχουν εισέλθει μέσα στα γεωγραφικά όρια του ελληνικού έθνους, από τη στιγμή που είναι παρόντες , το ζήτημα τίθεται με άλλους όρους. Η βασική προϋπόθεση για τη μη ανεκτικότητα της ετερότητας έρχεται μόνο όταν η συγκεκριμένη ετερότητα είναι από χαμηλό κοινωνικό στρώμα, είναι φανατισμένη σε θέματα θρησκείας ή προσπαθεί να επιβάλει τις πεποιθήσεις της πάνω στο άτομο. Η συσχέτιση των ατόμων του δείγματος με άτομα άλλων εθνικοτήτων δεν ήταν αρνητική. Πολλοί από αυτούς υποστήριξαν ότι έχουν φίλους μη Έλληνες αλλά κυρίως πρόκειται για ευρωπαίους. Η συναναστροφή με πρόσφυγες και μετανάστες προκαλούσε κάποια δυσφορία και επιφυλακτικότητα.

Στο κομμάτι του ρατσισμού γίνεται προσπάθεια χαρτογράφησης της έννοιας του , ως αναλυτικής κατηγορίας και οι περισσότεροι αποστρέφονται την ιδέα όταν πρόκειται για φυλετικό ρατσισμό. Όπως ειπώθηκε και στο κεφάλαιο της συγκεκριμένης κατηγορίας οι συνεντεύξεις πάρθηκαν την περίοδο της δίκης της Χρυσής Αυγής επομένως υποθέτουμε ότι η εμμονική ταύτιση του όρου με τη φυλή προέρχεται λόγω των συγκεκριμένων γεγονότων.

Σύμφωνα με την ανάλυση των αποτελεσμάτων αλλά και τα ερευνητικά ερωτήματα που θέσαμε στην αρχή της έρευνας αποφαίνεται ότι η αρχική υπόθεση εργασίας δεν είναι τόσο ισχυρή αλλά δεν θα μπορούσε να απορριφθεί εντελώς.

Αυτό γιατί οι ισχυροί δεσμοί με την ελληνορθόδοξη οικογένεια, παράδοση, θρησκεία λόγω της ιστορικότητάς τους , η οποία αναλύθηκε στο πρώτο μέρος της εργασίας έχουν καταφέρει να εσωτερικεύσουν βαθιά νοήματα ως προς την αλληλεπίδραση των ατόμων με ετερότητες ακόμη και στο βαθμό που τα ίδια τα άτομα δεν είναι ικανά να το αντιληφθούν στην καθημερινή τους πρακτική. Οι ξενοφοβικές τάσεις γύρω από το διαφορετικό είτε αυτός είναι μετανάστης , είτε πρόσφυγας ,είτε gay μπορεί ενδεχομένως να γίνουν ρατσιστικές όταν το άτομο μέσα στο ingroup μπορεί να νιώσει ότι απειλείται από κάποιον που είναι στο outgroup.

Επομένως, η ελληνική εθνική ταυτότητα έτσι όπως εξετάστηκε στην παρούσα έρευνα θα μπορούσε να χαρακτηριστεί και ως εθνοτική αφού υπήρχε έντονη εστίαση στη γενεολογία ενός αρχαίου ελληνικού πολιτισμού , ως διχασμένη αφού θεωρεί τον εαυτό της να αιωρείται μεταξύ μιας ευρωπαϊκής κοινότητας και της πραγματικής θέσης που θα ήθελε να είχε στο διεθνές περιβάλλον αλλά και αρνητική γιατί θεωρεί ότι και η ίδια είναι μειονότητα μέσα στον ίδιο της το επικρατειακό της πλαίσιο.

Έτσι, η αντιπαραβολή γηγενών/ξένων και ο εγκλωβισμός των δε σε μία γενεολογία καταγωγής , διαμορφώνουν τρόπους αντίληψης, πρόσληψης και ερμηνείας των κοινωνικών συγκρούσεων και έχουν ευρύ κοινωνικό αντίκτυπο. Αν λάβουμε υπόψη μας και τον λόγο που χρησιμοποιούν πολλές φορές τα μέσα μαζικής ενημέρωσης απέναντι στους μεταναστευτικούς πληθυσμούς θα αντιληφθούμε το πως αυτά αναπαράγουν εθνικιστικές αντιλήψεις με στόχο την διαμόρφωση της κοινής γνώμης απέναντι στους μειονοτικούς πληθυσμούς.

Η έξαρση των σύγχρονων ρατσιστικών συμπεριφορών στην Ελλάδα θα λέγαμε ότι είναι απόρροια της ανάγκης του «ανήκειν» σε μία μοναδική , ηγεμονική συλλογικότητα η οποία εκφέρει την νομιμοποίησή της διαμέσω μίας αμετάβλητης διαφοράς και συνδέεται άμεσα από το γεγονός ότι η συλλογική ταυτότητα και η απονομή δικαιωμάτων συμμετοχής βασίζονται στην ιδέα μιας εθνικής κοινότητας η οποία παλεύει να διασώσει τα δημόσια αγαθά της. Αυτή η διαμόρφωση της εθνικής ταυτότητας και κατ' επέκταση κοινότητας έτσι όπως παρουσιάστηκε και διαρθρώθηκε μέσα από την ερευνά μας θα μπορούσε να αποτελέσει το μέσο

εκδήλωσης ρατσιστικών συμπεριφορών αλλά δε μπορεί να θεωρηθεί ως πανάκεια και απολυτότητα.

Η Ελλάδα είναι μία πολυπολιτισμική κοινωνία και ως τέτοια θα πρέπει να προκαλέσει στον ίδιο της τον εαυτό δίνοντας ένα νέο και ευρύτερο περιεχόμενο στις έννοιες του «εμείς» και της διαφορετικότητας. Οι πολιτικές βελτίωσης του κλίματος ασφάλειας, η τήρηση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, η καταπολέμηση της εμπορίας των ανθρώπων, ο πειθαρχικός έλεγχος των θεσμών, η επικοινωνία και η συνεχής ανατροφοδότηση μεταξύ κοινωνίας των πολιτών και πολιτείας είναι σημεία με τα οποία η κυβέρνηση θα πρέπει να λάβει σοβαρά υπόψη της τα επόμενα χρόνια προκειμένου να αναδειχθεί μία κοινωνία μέσα στην οποία όλοι θα μπορούμε να συμβιώνουμε αρμονικά. Λαμβάνοντας υπόψη και τη θέση του Bauman ότι: « το αίσθημα του εμείς, το οποίο εκφράζει την επιθυμία να είμαστε όμοιοι, είναι ένας τρόπος να αποφεύγουν οι άνθρωποι την ανάγκη να κοιτάζουν βαθύτερα ο ένας τον άλλον», είναι επιτακτική η ανάγκη να δούμε λοιπόν βαθύτερα τι έχει να μας δώσει ο «άλλος» και να σταματήσουμε να τον βλέπουμε φοβικά.

Βιβλιογραφία

Bauman Zygmunt. (2008). «Η κρίση στη βιομηχανία διάθεσης ανθρώπινων αποβλήτων. Στο Γούναρη Π. Μασέντο Ν. , *Η παγκοσμιοποίηση του ρατσισμού*. (μτφ:Παρασκευή Α.) Αθήνα: Επίκεντρο.

Bhabha, H. (1994). Dissemination. Time,narrative and the margins of the modern nation. Στο H. Bhabha, *The location of culture* (σσ. 211-218). New York: Routledge.

Gellner, E. (1992). «Έθνη και Εθνικισμός». (μτφ: Λαφαζάνη Δ.) Αθήνα:Αλεξάνδρεια.

Hobsbawn, E. (1998). «Για την Ιστορία». (μτφ και επιμέλεια: Ματαλάς Π. και Γκαβαργιάς Χ.) Αθήνα: Θεμέλιο.

Hogg, M. (2010). «Κοινωνική Ψυχολογία». (μτφ: Βασιλικός Ε.) Αθήνα: Gutenberg.

Mikrakis, A., & Triantafyllidou, A. (1994). Greece: The "others" within. *Trends and Developments*, SAGE , σσ. 787-805.

Schnapper D. (2000). «Η κοινωνία των πολιτών», . (μτφ και επιμέλεια: Παπαδοπούλου Δ.) Αθήνα: Gutenberg, .

Schnapper D., S. (2006). «Κρίνοντας τον ρατσισμό». (μτφ: Κεραμίδα Α.) Αθήνα:Πατάκης.

Simmel, G. (2004). *Περιπλάνηση στη νεωτερικότητα* . (μτφ: Σαγκριώτης Γ.) Αθήνα: Αλεξάνδρεια .

Smith A. (1991). «*National Identity*». England : Penguin Books.

Smith, A. (1991). *National Identity*. England: Penguin Books.

Triadafyllidou A. (2001). «*Immigrants and National Identity in Europe*». Routledge.

Triantafyllidou, A. (2010, Δεκέμβρης 2). National identity and the other . *Ethnic and Racial Studies* , σσ. 593-612.

Aderson B., A. (1997). «Φαντασιακές Κοινότητες: Στοχασμοί για τις απαρχές και τη διάδοση του εθνικισμού». (μτφ: Χατζαρούλα Π.) Αθήνα: Νεφέλη.

Αβδελά, Έ. (1997). Χρόνος , Ιστορία και εθνική ταυτότητα στο ελληνικό σχολείο. Στο Α. Φραγκουδάκη, & Θ. Δραγώνα, *Τι είναι πατρίδα μας: Εθνοκεντρισμός στην εκπαίδευση* (σσ. 49-71). Αθήνα: Αλεξάνδρεια.

Αγγελόπουλος Γ. (2002). «Εθνοτικές ομάδες και ταυτότητες: οι όροι και η εξέλιξη του περιεχομένου τους», . *Σύγχρονα Θέματα* .

Βασιλοπούλου Κ., Β. (2015). «Ρατσισμός και Ετερότητα-κοινωνικές , ηθικές και εκπαιδευτικές διαστάσεις». Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου: (διπλωματική εργασία).

Βεντούρα Α. (2011). «Μετανάστευση και Κοινωνικά Σύνορα: Διαδικασίες αφομοίωσης, ενσωμάτωσης ή αποκλεισμού». Νήσος.

Βερέμης, Θ. (1997). *Εθνική Ταυτότητα και Εθνικισμός στη Νεότερη Ελλάδα* . Αθηνά: Εξάντας.

Γαζή, Ε. (2011). «Πατρίς- θρησκεία- Οικογένεια: Ιστορία ενός συνθήματος 1880-1930». Αθήνα: Πόλις.

Δαμανάκης Μ., Δ. (2007). «Ταυτότητες και Εκπαίδευση στη Διασπορά». Αθήνα: Gutenberg.

Καλοφορίδης Β., Κ. (2014). «Ταυτότητα , εκπαίδευση και διαπολιτισμική εκπαίδευση στη σύγχρονη Ελλάδα». «εκπ@ιδευτικός κύκλος» .

Κατσουλής, Η. (2004). Eric Hobsbawm, Terence Ranger, επιμέλεια, Η επινόηση της παράδοσης (βιβλιοκριτική). *Επιστήμη και Κοινωνία: Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας* .

Καφετζής, Τ. (2009). «Το "ταυτό" και "μη ταυτό" στην Ελλάδα της μετανάστευσης. Ιδιογραφικές διαστάσεις ερευνητικών δεδομένων για το ρατσισμό και την ξενοφοβία. Στο Μ. Παύλου, *Μετανάστες Και Μειονότητες: λόγος και Πρακτικές*. Αθήνα: Βιβλιόραμα.

Κιτρομυλίδης, Π. (2009). Το ελληνικό κράτος ως εθνικό κέντρο. Στο Τ. ΔΓ, *Ελληνισμός - Ελληνικότητα: Ιδεολογικοί και βιωματικοί άξονες της νεοελληνικής κοινωνίας* (σσ. 143-163). Αθήνα: Εστία.

Λ., Βεντούρα. (1994). «Μετανάστευση και Έθνος: Μετασχηματισμοί στις συλλογικές και τις κοινωνικές θέσεις». Αθήνα: Ε.Μ.Ν.Ε-Μνημών.

Μηλιός, Γ. (1988). *Ο ελληνικός κοινωνικός σχηματισμός. Από τον επεκτατισμό στην καπιταλιστική ανάπτυξη.* . Αθήνα: Εξάντας.

Μουσούρου, Λ. (1984). *Η ελληνική οικογένεια*. Αθήνα: ίδρυμα Γουλανδρή - Χορν .

Μπαλιμπάρ, Ε., & Βαλλερνσταϊν, Γ. (2017). «Φυλή, έθνος, τάξη:Οι διαφορούμενες ταυτότητες». (μτφ: Ελεφάντης Α. και Καλαφάτη Ε.) Αθήνα:Νήσος.

Πανταζής Β., Π. (n.d.). «Αντιρατσιστική Εκπαίδευση». Κάλλιπος.

Παπαδημητρίου, Ζ. (1997). «Ρατσισμός και Ευρωπαϊκός Ρατσισμός». *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών* .

Παπαρίζος, Α. (2014). *Η κοινωνία των αμαρτωλών: Η πολιτική ως διαχείριση του φόνου της ελευθερίας και της δικαιοσύνης* . Αθήνα: Παπαζήσης.

Πρυτεντ Ζ, ,(1994) «Ο ξένος , αυτός ο όμοιος που απαρνιόμαστε». *Σύγχρονα Θέματα*,54, σσ. 37-38.

Σιγανού, Ά. (2016). *Από το έθνος κράτος στην εθνική ταυτότητα: Ελληνισμός , Εθνικισμός και Ελληνική εθνική ταυτότητα*. Αθήνα.

Στρατουδάκη Χ. (2010). «Όψεις της εθνικής ταυτότητας: Η περίπτωση των εκπαιδευτικών των διαπολιτισμικών σχολείων της Αττικής» . Αθήνα: (διδακτορική διατριβή).

Τσαούσης, Γ. (1983). *Ελληνισμός -Ελληνικότητα : Ιδεολογικοί και Βιωματικοί Άξονες της Νεοελληνικής Κοινωνίας*. Αθήνα: Εστία.

Τσουκαλάς, Κ. (1999). *Η εξουσία ως λαός και ως έθνος: Περιπέτειες σημασιών*. Αθήνα: Θεμέλιο.

Χαλκιά, Α. (2007). «Το άδαιο λίκνο της δημοκρατίας: Σεξ, έκτρωση και εθνικισμός στη σύγχρονη Ελλάδα». Αθήνα: Αλεξάνδρεια.

Χατζόπουλος Μ. (2002). Έθνη και Εθνικισμός: Συνοπτική Επισκόπηση ενός σύγχρονου Επιστημονικού Διαλόγου. *Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης*

Διαδικτυακές Πηγές

<https://www.hellenicparliament.gr/UserFiles/8c3e9046-78fb-48f4-bd82-bbba28ca1ef5/SYNTAGMA.pdf>

http://foundation.parliament.gr/VoulhFoundation/VoulhFoundationPortal/images/site_content/voulhFoundation/file/Ekpaideytika%20New/racism/0_3racism.pdf

Παράρτημα

Ερωτήσεις προς συνεντευξιαζόμενους

1. Περιγράψτε μου τι σημαίνει για σας να είστε έλληνας πολίτης; Αισθάνεστε περήφανος /-η που είναι ανήκετε στο ελληνικό έθνος και γιατί;
2. Πείτε μου πέντε λέξεις που περιγράφουν καλύτερα την Ελλάδα.
3. Για να θεωρήσουμε κάποιον Έλληνα θα πρέπει να έχει έλληνες προγόνους , να έχει έλληνα γονιό , απλά να αισθάνεται έλληνας ή μπορεί να είναι και κάποιος που μόλις έχει πολιτικογραφηθεί ως τέτοιος; Τι πιστεύετε;
4. Πόσο σημαντικό ρόλο διαδραματίζει στη ζωή σας η έννοια της πατρίδας;
5. Περιγράψτε μου τι είναι για σας ελληνικός πολιτισμός;
6. Τι είναι για εσάς η ελληνική παράδοση;
7. Τι είναι για εσάς η θρησκεία; Θεωρείται πως επηρεάζει σημαντικά την καθημερινότητά σας;
8. Όταν βλέπετε την ελληνική σημαία. Τι αισθάνεστε;
9. Ποια η άποψή σας για την ανέγερση Τζαμιού στην Αθήνα;
10. Με ποιον τρόπο πιστεύετε ότι σας καθορίζει η οικογένειά σας;
11. Πώς πιστεύετε ότι η εισροή ξένων θρησκειών μπορεί να επηρεάσει την καθημερινότητά σας;
12. Θεωρείται ότι η ελληνική ταυτότητα είναι ισχυρή σήμερα;
13. Πιστεύετε ότι η ελληνική ταυτότητα επηρεάζεται σήμερα από τους ξένους και με ποιο τρόπο;
14. Έχετε φίλους μη Έλληνες; Πώς αυτό σας επηρεάζει στη συμπεριφορά και τις σκέψεις σας;
15. Πείτε μου πώς αισθάνεστε όταν συναναστρέφεστε με άτομα άλλων εθνικοτήτων;
16. Πιστεύετε ότι η συνύπαρξη άλλης κουλτούρας , άλλων γλωσσών , άλλων θρησκειών, απειλούν τη δική σας; Με ποιο τρόπο μπορεί να συμβαίνει αυτό;

17. Ποια η γνώμη σας για τους ρατσιστές;

